

Public Inquiry into the Earthquake Commission

Uiuinga Tūmatanui ki te Kōmihana Rūwhenua

Te whakamāoritanga o ngā Kitenga me ngā Taunakitanga o te Tūhuratanga Tūmatanui i te Kōmihana Rūwhenua

Paengawhāwhā 2020

He mea whakaputa i te Paengawhāwhā 2020 e te Tūhuratanga Tūmatanui i te Kōmihana Rūwhenua.

Kāore ngā kōrero o te tuhinga nei i raro
i te here o te manatārua, engari ki te
pīrangī koe ki te tārua i te katoa, i tētahi
wāhanga rānei, me mātua whakaatu i
takea mai i te Tūhuratanga Tūmatanui i te
Kōmihana Rūwhenua.

He mea whakahaere te Tūhuratanga nei
i runga anō i ngā whakahau a te Ture
Tūhuratanga 2013.

ISBN:

978-0-947520-26-7

URL: eqcinquiry.govt.nz

Tēnā koutou.

Tēnā koe mōu kua aro mai ki te pūrongo nei. Koia te otinga atu o ngā mahi kua kotahi tau neke atu e kawea ana, e tūhura ana i te Kōmihana Rūwhenua (EQC), e whai ana hoki kia puta he painga ki ngā tāngata katoa o Aotearoa.

Ko tā te tuhinga nei, he whakatakoto i aku kitenga me aku taunakitanga i hua ake i te Tūhuratanga Tūmatanui i te Kōmihana Rūwhenua. Ka mātua tukuna ki te Kāwana Tianara, kātahi ka noho hei tūāpapa e whiriwhiri ai te kāwanatanga me aha ia ā ngā rā e heke mai nei. Kua mahi au ki te tāpae i ngā taunakitanga me ngā take i puta ake ai aua taunakitanga kia mārama, kia māmā te pānui, kia poto anō. Kāore aku tohutohu mō te taha whakatinana i ngā taunakitanga nei.

I te 2018, i muri i taku whakaae ki te tono a te Hōnore Tākuta Megan Woods, Minita mō te Kōmihana Rūwhenua i ērā wā, kia riro māku te Tūhuratanga nei e whakahaere, ka tere kite au i te hiranga o ngā take nui e noho tūāpapa mai ana ki te oranga o ngā tāngata o Aotearoa. Katoa tātou e noho mōrearea ana i te tūpono pā mai o te aituā taiao. Katoa tātou kei te hiahia mōhio ina pā mai he aituā pērā, ka taea tonutia e tātou te whakatū whare anō, me te tū pakari anō.

Ko tētahi hanga ātaahua o te kawae i te Tūhuratanga nei, ko ngā tāngata kua tūtaki atu au, me ā mātou kōrerorero tahi, huri noa i te motu. Nā runga i te ngākau marere, kua whakawātea mai ēnei tāngata i a rātou ki te āta kōrero mai i ō rātou nā wheako EQC, ki te whakapuaki i ō rātou whakaaro ā-tuhi, ā-tinana rānei mā roto i ngā hui me ngā matapakinga tūmatanui. Ko te tokomaha o ngā tāngata nei, he kaitono i huripoki katoa ō rātou ao i ngā rū me te takakinonga o ō rātou whare, tae atu ki ngā takaoraoratanga mō ngā tono inihua. Ka tangi te ngākau i ngā raru kua pā ki ētahi, ā, e pā tonu nei ki ētahi, i a rātou ka mahi ki te whakahoki i a rātou ki tō rātou oranga tika.

Āpiti atu ki ngā kaitono EQC, arā hoki te hunga kua taunga ki te hāpai ngā mahi whakaora i muri i te aituā nui, he tokomaha rātou i tuku mai i ētahi tino māramatanga ki a au i te wā e haere ana te Tūhuratanga. Ko ētahi he kaiārahi o ngā iwi Māori, he rōpū i te hapori, he kaikōkiri inihua, he kaiwhakawā, he rōia, he kaipūhanga, he ringa rehe, he rōpū inihua, he kaitōrangapū ā-rohe, ā-motu anō, he tumuaki o te poari o EQC, he kaimahi tari kāwanatanga (pērā i te pou matua o mua, o nāianei hoki o te EQC, tae atu ki ngā kaimahi) me ētahi anō. I ēnei hui me ēnei matapakinga tūmatanui, tae atu ki tōna nei kotahi mano o ngā tāpaenga whakaaro ā-tuhi, me ngā tānga kōrero e hia mano whārangi nei mai i te EQC me ētahi atu, ka takoto mai he tahua pārongo nui tonu, koia te takenga mai o aku kitenga me aku taunakitanga.

Kua waimarie hoki au i ngā kupu ārahi i tāpaea mai i ngā mema o te Rōpū Reo Hapori, he tāngata mātau ēnei, he ngākau titikaha anō hoki. Me kore ake ā rātou tohutohu mō ngā ara pai katoa hei tūhono atu ki te hunga i tino raruraru i ngā rūwhenua ki Waitaha.

Nei rā taku mihi ki a rātou katoa i tā rātou takoha mai ki te kaupapa nei. Me mihi hoki te tari whakahaere ko Dallas Welch tōna upoko. Ka rawe tā rātou tautoko i a au i te roanga o te Tūhuratanga nei. Kei wareware hoki taku Rōia Tautāwhi, a Jane Meares, e mihia ana ōna whakaaro ngaio me tōna pūmahara.

Ahakoa e arotahi ana te Tauaki Arotahinga mō tēnei Tūhuratanga ki ngā tikanga whakahaere a te EQC me ngā hua ka puta ki ngā tāngata i ā rātou tonu, kāore e taea te titiro whāiti ki ēnei āhuatanga anake me te pare i ērā atu āhuatanga katoa e hāngai ana ki rahaki. Nō reira, ka paku whātoro atu te pūrongo nei ki ētahi atu take e hono ana, me aku whakaaro ki ēnei. Kei te Kāwanatanga me ētahi atu rōpū whai pānga mai te tikanga ina hāpainga ake e rātou.

Kāore i uru ki te aronga o tēnei Tūhuratanga te whakapae hē. Heoi anō, kua tohua e au ngā wāhi i whakaaro ai au i hē te mahi a EQC, kāore rānei tā rātou urupare i eke ki te taumata e tika ana.

I te wā e haere ana te Tūhuratanga, he māramatanga i puta ake i te urupare tūmatanui a EQC. I tauaki hoki rātou, i a rātou e whātika ana mō te Tūhuratanga, koirā te wā tuatahi mai i ngā rū ki Waitaha i te 2010-2011 i kohia ai e rātou he pārongo pērā rawa te roraha mō tā rātou whakahaere i ngā āhuatanga i hua ake i aua raruraru. E ai ki Tā Michael Cullen, Tumukaki o te poari o te EQC, ka āta kitea i reira te miere o te EQC i ngā rū o Waitaha. Kua whakapāha mārire te EQC mō ōna hapa i tāna urupare ki ngā rū i Waitaha me ngā pānga kino o ēnei ki ngā kaitono, ngā whānau me ngā hapori. Kua pānui tūmatanui te EQC i tana ngākau titikaha kia pai ake tāna mahi ina pā mai anō he aituā pēnei, ka mutu, kua poua e ia ētahi āhuatanga hou. Heoi anō, ka kitea te tūturu o ngā kōrero nei ina whakatīnātia paitia aua āhuatanga, arā, kia tau mai anō tētahi aituā taiao nui, hei reira kitea mārireia ai te pono.

Ko te tūmanako he āwhina kei tēnei pūrongo e āta arohia ai ngā take kua whakatoimaha i ngā tāngata i rongu i te kino o te rū me ētahi atu aituā taiao i ngā tau tata kua pahure ake nei. Waihoki, kia puta ake i te pūrongo nei ētahi atu panonitanga hei whakamauru, hei whītiki hoki i te hunga he kāinga o rātou mō ngā rā e heke mai nei.

Ngā mihi nui,

Nā Dame Silvia Cartwright

**Tumuaki o te Tūhuratanga Tūmatanui
i te Kōmihana Rūwhenua**

Ngā Kitenga

Kupu whakataki

Nō te Whiringa-ā-rangi 2018 i tīmata ai te Tūhuratanga Tūmatanui i te Kōmihana Rūwhenua. Ko tōna waru tau tērā i muri i te rū nui tuatahi i pā ki Waitaha. I taku tūnga hei Tumuaiki o te Tūhuratanga, i tonoa au “kia tūhura, kia pūrongo hoki i ngā mea ka ākona i te whakahāngai a te Kōmihana i āna tikanga whakahaere me te āhua o te aro a te Kōmihana ki ngā hua i puta i ngā tono mō te wāhi ki ngā rū i Waitaha me ngā āhuatanga i pā i muri”, ā, “kia tuku taunakitanga hei whakapai ake i te noho takatū a te Kōmihana ki te urupare ki ngā maikiroa tērā ka pā ā ngā rā e tū mai nei”.

Ko ngā wheako o ngā kaitono mō te wāhi ki ngā tikanga whakahaere a te Kōmihana Rūwhenua (EQC) me ngā hua i puta ake i aua tono tētahi āhuatanga tino nui o te Tūhuratanga. Nō reira ko tāku i whakatau ai hei ara mahi mōku, ko te ara o te uiui haere, kia tūtaki ai au ki te tino tokomaha e taea ana o ngā tāngata i pākia e ngā aituā taiao, kia tau hoki ō rātou whakaaro ki te whai wāhitanga mai. I whaihua hoki te whakatū hui āhua ōpaki nei, kia riro mai ai ngā pārongo e rite ana i ngā momo tāngata huhua. (Kei ngā āpitihianga te roanga atu o ngā pārongo ki te taha whakahaere i te Tūhuratanga, tae atu ki ōna tukanga i whai wāhi mai ai ōna tāngata me tōna Tauaki Arotahinga).

E mārāma ana au he āhua iti te ōrau o ngā kaitono katoa o Waitaha, me ngā kaitono o ngā aituā i pā i muri mai, i whai wāhi mai ki te Tūhuratanga. He tokomaha ngā kaitono kīhai au i rongo i ō rātou wheako, i ō rātou whakaaro. Kāore e kore, i pai ngā wheako o ētahi o ērā mō te wāhi ki te EQC. He oti anō, ko te nuinga o ngā kaitono i uru ki te Tūhuratanga, he matekiri kē te mea i whakaaturia mai e rātou mō ngā tikanga whakahaere a te EQC me ngā hua i puta i ā rātou tono ki te EQC.

I tae mai he kōrero mā te whatu, mā te tarīnga i ngā tāpaenga kōrero, i ngā aka pāhopori, i ngā matapakinga tūmatanui, me te Rōpū Reo Hapori, ā, nā aua puna kōrero i whakaatu mai arā ētahi tāngata kāore i whakapono ka whaihua tā rātou taki i ō rātou wheako ki te EQC, ka ngau anō rānei te kohuki ki a rātou i te takinga. Kei te mārāma au arā ētahi ka auhi anō i te hokinga o ngā mahara ki ngā kino i rongo ai rātou i muri i ngā aituā, ko ētahi kei te pokea e te mahi, ko ētahi anō ia, kua “kauneke”, kua kore e hiahia titiro kōmuri.

Heoi anō, me pēnei te kōrero, ki taku mōhio kua rongo au i ngā whakaaro o te tokomaha e tika ana, e whakaae tahi nei rātou kāore i pai ō rātou wheako, e puta ake ai he akoranga hou, he mārāmatanga hou. E tukua tahitia ana e te Tūhuratanga tēnei pūrongo me tētahi atu. Ko te taitara o te tuarua, ko te What we heard: Summary of feedback from the Inquiry’s public engagement. Ko te taitara tonu e tohu ana he aha ngā kai o roto, arā, he whakarāpopototanga o ngā pārongo me ngā huatau i rongo rā au, rā roto i ngā tāpaenga kōrero, ngā matapakinga tūmatanui, ngā patapatainga me ngā aka pāhopori. I reira ka kite te kaipānui he aha ngā take nui ki a ngāi tūmatanui me ōna anō whakahaere.

He rangiwhāwhā, he pūmahara anō ngā kōrero i tae mai i te EQC tonu. Engari i ētahi wā, uaua ana te āta kite i runga i te mārāma, ko ēhea ngā raraunga me ngā whakaahuatanga e whakaata tūturu ana i te hāpainga ake o ngā tukanga pakihī a te EQC. Ahakoa ka noho tuarua mai pea te tuhi mauranga mō ngā tukanga pakihī i te wā o te pōautinitini, i te wā e pōrarururu ana te taiao whakahaere, me mātua pērā kia mau ai ngā kōrero mō ngā whakahaere o te whare. Ki te kore e pēnei, kua tīmata mai i te kūware me te pōnānā i ia wā e pā ai he maikiroa taiao kino.

Ko tāku i kite ai, i te nuinga o te wā, e mahi ana ngā kaimahi, ngā pou whakahaere me te mana arataki i te mahi pai katoa e taea ana e tēnā e tēnā i ngā āhuatanga uaua i ara ake i muri i ngā aituā, ahakoa kāore pea a tūmatanui mā i kite i tēnei i taua wā. Kua āta wetewetea e au tāku i rongo ai i ngā tāngata e mahi ana i te EQC, i mua, i nāianei anō hoki, e poua ai aku taunakitanga i runga i te mōhio, i te mārāma. I te pūrongo nei, kāore au i anga whānui ki ngā tini kaupapa i whakaarahia ake, i tāpaea ki taku aroaro. Kua arotahi kē au ki ērā e whakapono nei au koirā ngā take tino nui. Kua anganui hoki ki ngā āhuatanga ka taea pea te whakarerekē, me mātua whakarerekē rānei, hei ngā rā ki tua. He maha ngā āhuatanga e hono tahi ana tētahi ki tētahi, arā hoki ētahi kōwhiringa mō te āhua o te urupare ki ngā take i matapakia.

Ko aku kitenga, e tāpaea ana i raro nei, e mātua takea mai ana i ngā wheako o ērā i pākia e ngā rū i Waitaha, ērā i whai wāhi ki ngā mahi whakatika i muri, tae atu ki te EQC, me ngā wheako anō o ērā kua rongo i te ngau o ētahi atu aituā taiao nui mai i taua wā (e tautuhia ana tēnei hunga i te Tauaki Arotahinga). Ko ngā whakarāpopototanga kei taku pūrongo o ngā whakaaro i puta ake i ngā kaitono me

ngā kaimahi EQC, ehara i te kitenga mō tētahi tangata takitahi nei o te mana arotake, o te pae hautū, o tētahi atu momo tūranga rānei i te EQC. Ko ngā wāhanga 1-4 o te pūrongo e anga ana ki ngā tikanga whakahaere me ētahi atu tikanga e kōpūtahi ana a te EQC, i mua, i te wā hoki o ngā rū ki Waitaha, ā, i muri anō hoki. Ka tirohia hoki te urutaunga o ērā tikanga mō te urupare ki ētahi atu mate i pā, ngā wheako o ngā kaitono me ngā hua i puta i ā rātou tonu. He mea whiriwhiri ā-kaupapa e au ngā tikanga whakahaere, e āhua ū ana ki te raupapa ā-wā, e pā ana ki te tukanga hāpai tonu.

Kei te pūrongo nei tētahi tirohanga whānui ki ngā tūraru tērā ka pā mai ki Aotearoa i te aituā taiao ā ngā rā e tū mai nei—ahakoa whakarāpopototanga noa, ka tino kitea i reira he aha i kaupapa nui ai te Tūhuratanga nei. Ka wherawherahia hoki e te pūrongo nei ngā take i whakatūria ai te EQC, he aha anō hoki i noho taonga tonu ai i roto i ngā mahi whakamaui ake i ngā aituā taiao.

Te noho takatū ki ngā rūwhenua i Waitaha

Ko ngā rū i Waitaha i te 2010 me te 2011 ngā rū rahi katoa, ngā aituā taiao nui katoa kua pā ki Aotearoa i ngā ngahuru tau tata nei. Koia i āta matawaia ai ngā kawenga a te EQC, ā, e matawaia tonutia nei. Nā ngā hapa o roto i āna mahi, ka tau he pōkaikaha, he auhi, he takamuritanga hoki kāore i tika ki ngā tāngata e whai ana kia tū pakari anō rātou, kia raupinetia hoki ō rātou kāinga.

Kāore anō kia pā mai anō he raru nui i rite ki te inati me te tuatitini o ngā rū o Waitaha. Mō ngā rū kino o ngā tau āhua tata nei¹ i Aotearoa, i mua i te rū tuatahi i pā ki Waitaha i te Mahuru 2010, e 5,000 ki te 6,000 ngā tonu mō tēnā, mō tēnā. Ehara tēnei i te tūāpapa whakahaere ruarangi mō te piki whakarere, piki inati i tēnei wāhanga o ngā mahi a EQC me ngā tonu 460,000 i tatū ki tōna aroaro i muri i ngā rū ki Waitaha. Nā ana pūnaha whakataki kēhi, tana mate ki te kimi whakarere i ngā kaiwhakatau takakinonga kua oti te whakangungu me ngā kaitiaki tonu, me te tāpiritanga i tētahi hōtaka raupine rahi tonu ki āna kawenga, ka mate tana tahuri ki te whakariterite i a ia me āna tikanga i roto i te wā tino kino nei te poto.

I tētahi Tūhuratanga pēnei, he māmā noa te arotahi ki ngā mahi hē hei tautohu i ngā mea hei whakapai ake. Heoi anō rā, arā anō hoki ētahi mea i pai i te āhua o tā EQC takatū ki te mahi, i āwhina i a ia ki te whakatutuki i ngā kawenga i runga i a ia. Me mātua kōrero i konei āna rangahau i “ngā take e hāngai ana ki ngā takakinonga ka hua ake i te aituā taiao, ngā ara whakaiti ake, whakakore atu rānei i ngā takakinonga, me te inihua ka tukua i raro i te Ture [Kōmihana Rūwhenua]”². Nā te mahi tahi a EQC ki te Pūtahi Rangahau Karauna nei, ki a GNS Science, me ngā mātanga pūhanga, taiao o Tonkin & Taylor ki te whakakaha ake i te mārara ki ngā tūraru aituā taiao o Aotearoa, ka takoto he tino pārongo, he tikanga mahi tahi hoki, i taea ai tētahi urupare hāngai ake, kōtuitui ake i te wā i mōhioia ai te whānui o ngā takakinonga whenua i Waitaha.

I puta hoki he hua i ngā whakaritenga o mua a EQC ki ngā umanga ine takakinonga me ētahi atu kaimahi ngaio, inā rā, i taea te huri wawe ki te tukanga whakataki i te inenga o ngā takakinonga whenua me ngā mahi raupine nahanaha i ngā whare i ngā wāhi i raru, i te wā i oti ai ngā whakatau me pērā te mahi. Ko ngā hātepe hei whakarahi ake i te tokomaha o ngā kaimahi, te whakataki i ngā uauatanga taha pūtea o tētahi kaupapa pēnei rawa te nui, me te whakatātūnga o tētahi kirimana whakahaere kaupapa ki a Fletcher Construction Company Limited (Fletcher), kua mihia i ngā arotakenga ōkawa. Nō te horapatanga o ngā aituā taiao ki Waitaha whānui, ā, nō muri mai, ki ētahi wāhi kē atu o Aotearoa, ka whakamahia paitia ngā wheako o roto mai i ngā raru tuatahi i pā. I whakamātauria ētahi kaupapa hou, pērā i te tauira pūtahi i kawea ngātahitia ki ētahi o te ahumahi inihua tūmataiti i muri i te rū ki Kaikōura/Hurunui me te whakatika i ngā kino o te kōkikī nui i Rangitāiki.

Nō te mōhio rawatanga ki te kino o ngā rū i Waitaha, te wāhi nui ki te tuku pārongo mō te whakatakoto tonu, ngā pānga o te takakinonga whenua, me te huarahi e koke ai te tukanga raupine nahanaha, ka whakapau kaha ngā kaimahi o EQC ki te āta kōrero atu ki te iwi tūmatanui. He maha ngā hui tūmatanui i

1. Te rū ki Tūranga-nui-a-Kiwa i te 2007 me tō Tuatapere i te 2009

2. Te Ture Kōmihana Rūwhenua 1993, s5(1)(e), <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0084/latest/DLM305968.html>

tū, ko ētahi i runga i te wairua hūngeingei, i te auhi. E tika ana kia mihia ngā kaimahi o EQC, tae atu ki ērā mātanga o Tonkin & Taylor me ētahi atu pūtahi i tautoko mai i ōna wā anō, mō rātou i kawae ake i tēnei mahi. Me mihi hoki ērā i te aroākapa, te hunga i tau atu ki a rātou te manomano o ngā whakahē me ngā tono pārongo.

Te heke o te mana

Kua heke te mana o te EQC; mō ētahi o ā rātou mahi, e tika ana pea kia pērā, engari ko te nuinga atu o ngā raruraru, i puta ake i te korenga noa o rātou i rite hei kawae i ngā mahi i tohua mā rātou. I mua i te 2010, he hinonga Karauna a EQC i whakaponotia atu tōna pai. Kāore te Kāwanatanga i kaha ki te whakahauhau i a ia, kāore hoki i tino tautokona tāna whai kia nui ake tana pūtea, kia whakatakoto mahere rānei ia mō ngā rā kei tua. I mua atu, ā, ināianei anō, e angitu ana tāna tiki inihua hei tāwharau mōna, ahakoa e āhua nui ana te tūpono rū i Aotearoa, ahakoa anō ngā maikiroa kino o ngā tau tata nei. Ko tētahi take i pērā ai, ko tana titikaha ki te kawae rangahautanga e mārāma ake ai tātou ki ngā mōreareatanga hei ngā rā kei tua.

Kua noho te EQC hei taunutanga mā te ngutu o te hākerekere, mātua rā ngā tāngata o Waitaha. Kua kitea ake kei te āhua pērā anō ngā whakaaro ki ngā kamupene inihua tūmataiti, engari kāore i rite te kaha o te whakapuaki. Engari ko te EQC te kanohi o te kāwanatanga, mai rā anō e whakaarohia ana he rōpū kaha ki te āwhina, ki te tautoko, engari nō muri mai i ngā rū ki Waitaha, ka kīia he kore aroha, he matapiko, he koretake. Ka tupu haere tonu tēnei whakakino i a ia. I ēnei rā e auau ana te rongo i tōna ingoa e whakahuatia ana i runga i te matakawa, he kangakanga tonu pea te hoa haere.

Ahakoa i hē te mahi a te EQC i ētahi wā, ko ngā āhuatanga i tū ake ai ia ki te kawae i ngā mahi whakatikatika i Waitaha, i tino uaua. Ā, ahakoa he wehenga o te taupori o Waitaha kāore rawa e whakaae, e tika ana kia mihia te EQC i tērā pikautanga nui.

Ngā tepenga o te whakamahere tōmua

Ko te whakatau i te 2009 kia arotakea te urupare a EQC ki ngā aituā taiao kino whakaharahara, he tauira tino rawe o te whakaaro ki tua. Nāna i takoto ai he tūāpapa mō ētahi mahi whakamahere, engari i haukotia e te tuatahi o ngā rū nui i pā i te Mahuru 2010. E kore e mutu te whaihua o te whakarite me te whakamātau i ētahi tauira urupare me te rangahau kairangi i ngā mōreareatanga māori kei mua i te aroaro o Aotearoa. Engari he here i runga i te arotakenga o te 2009 i te Hōtaka Urupare ki te Pōautinitini. Ko te tuatahi, ko te whakapae mō te momo rū me te wāhi e ngau kino ai te rū. Nā runga i ngā mea kua kitea i Aotearoa me tāwāhi, kāore i whai whakaaro ki te hua whakapipi o ngā rū maha. Kāore hoki i whakaaro ake tērā pea ka tū ki tētahi wāhi o Aotearoa kei waho o ngā rohe e mōhiotia ana kei reira a Rūaumoko e kukume ana.

Tino iti, tino kore rawa rānei he whiriwhiri mō te whakataki i ngā takakinonga whenua me te whakatika haere i te turakanga nui o te tini whare i te tāone. Ko tētahi mea i tūtohua e te Hōtaka Urupare Pōautinitini, “i te mea he hinonga Karauna te EQC, tērā pea e whakaaro ana te kāwanatanga ka mahi tahi te EQC ki ētahi atu pūtahi kāwanatanga, kamupene inihua hoki ki te whakamāmā i te haere o ngā mahi waihanga hou”.³ Engari kāore te Kāwanatanga i āta kōrero tahi ki te EQC ki te ārahi, ki te tautoko i te wā i marohitia

3. *Review of New Zealand Earthquake Commission's Catastrophe Response Operational Capability*, May 2009
https://www.eqc.govt.nz/sites/public_files/WeCan%20-%20Appendices%2056-63.pdf

ai e ngā taunakitanga o te arotake i te Hōtaka Urupare Pōautinitini, me kimi he aha ngā kawatau o te Kāwanatanga mō te EQC ina pā he raru nui, he kāhui raru nui rānei. Kua oti kē i te EQC te whakatau iho e kore e taea e ia te pīkau ngā haepapatanga mō te hōtaka raupine nahanaha, ā, ki taku mōhio, kua whakamōhioia atu te Kāwanatanga ki tēnei āhua. Ko te tukunga iho, kāore i oti he mahere anga whakamua mō tētahi hōtaka raupine nahanaha.

Waihoki te wāhi ki ētahi atu hinonga kāwanatanga – kāore hoki tērā i whiriwhiria. Kāore i te EQC te āheitanga e pai ai te waiho māna anake ngā haepapatanga mō ngā mahi raupine nahanaha: he whāiti āna kawenga, kāore te poari me te pae whakahaere i te whītiki i a rātou mō tēnei tūmomo kawenga, ā, koirā rātou i kī mārire ai e kore e taea e rātou.

Ko te taunakitanga kia kimi te EQC i ngā hiahia o te Kāwanatanga, he kite tōmua i te mahi tika, he arorau tonu. Heoi anō, kīhai i tatū tētahi whakaaetanga tiketike ki te Kāwanatanga i mua i te Mahuru 2010, me te aha, oti ana he whakatau nui, whai pānga nui, i runga i te pōnānā kino o maikiroa.

Te noho takatū ki ngā aituā taiao kei tua

Kua poua e EQC tētahi hōtaka panoni hei whakatutuki i āna whāinga takatū, urupare, kia taea ai e tāna tauira whakahaere te urupare pai ki ngā aituā taiao kei tua. I runga i te hōtaka nei, ka whakamaheretia te ahunga o EQC ki te whakatakinga o ngā tono mō ngā aituā kei tua, ā, kei roto i tēnei ētahi whakapaunga moni ki te whakapakari i ōna pūkenga me ōna āheinga – taha tangata, taha pūnaha.

E mōhio ana te EQC me āhei ia te urupare ki ngā momo aituā maha, me āhei te urutau ki ngā raruraru motuhake o tēnā, o tēnā aituā. Ko tāna anō whakaahua i āna mahi panoni, e pēnei ana, “kei te whakarite pouaka taputapu e mau mai ana ki roto ngā kōwhiringa mō te whakamāui ake”, ā, e toru ōna ahunga mō te whakataki tono: mā tōna anō whare e mahi; mā tētahi ‘rōpū tuatoru’ e mahi; mā tētahi pakihini ihua tūmataiti e mahi, ā, katoa ēnei, he tatūnga moni te tūāpapa. E kitea ana i ngā mahi whītiki me pēhea te whakatinana i ēnei ahunga i ngā momo maikiroa rerekē. Kua āta mahi tahi te EQC ki ngā kaituku rōpū tuatoru e hono ana ā-kirimana ki a ia i tēnei wā ki te tārai i te ahunga, ā, kua mahi tahi hoki ki ngā pakihini ihua tūmataiti ki te whakapai ake i te Whakaaetanga Orotau ki Kaikōura (i poua mō te whakatakinga o ngā tono e ngā pakihini ihua tūmataiti i muri i te rū ki Kaikōura/Hurunui) mō ngā rā kei tua.

Kua tīmata te waihanga i tētahi pokapū raraunga, māna e kōtuitui ngā pārongo kei ngā pūnaha o EQC me ētahi atu puna kōrero. E aro nuitia ana te whakapakari i te puna kaimahi me te waihanga i tētahi ahurea whakawhanake mō roto i te whakahaere nei.

Ahakoia kei te tīmatanga noa ēnei mahi a EQC, he mahi me mātua mahi ka tika, ka mutu, ki te titiro atu, e pai ana te roraha, e pai ana hoki te nui o ngā taipitopito. Engari kei te paku āwangawanga au i ētahi o ngā whakaaro taketake e noho ana hei tūāpapa mō ngā mahi nei:

- Kāore e tino mārāma ana mēnā e whāia ana te panonitanga nei i runga i te titiro a te kaitono, i runga noa rānei i te whai kia whakamoamoā ngā mahi whakahaere. Hei tauira, ko te whai a te pokapū raraunga kia tukua ngā pārongo i roto i te wā tika, ā, kia whānui, kia tika anō aua pārongo, he hua tāpiri kē, ehara koia te mea e mātua kōkiri ana i ngā mahi.
- Ki te waiho mā te moni e whakatatū ngā tono, kāore tonu pea ētahi whare e whakatikaina. Ā, me he aituā taiao nui, ka ngau tonu pea ki ngā tāngata he kāinga ō rātou ngā āhuatanga i riro ai mā te hōtaka raupine nahanaha e rongoā ki Waitaha.
- Ki te whakatatūria takitahitia ngā tono, ka uaua te kawē ake i ngā rongoā mō te takiwā nui tonu, mō te hapori nui tonu rānei (hei tauira, ngā mahi whakatika whenua), i te mea kāore e āta kitea te hua o te whītiki mō ēnei tūmomo hōtaka.

- I ngā tauira e riro ai mā te rōpū tuatoru, mā te pakihi inihua tūmataiti rānei e taki, kāore e tino mārama ana, ka pā ana he aitua taiao nui, me pēhea e oti ai he inenga papai o ngā takakinonga, tae atu ki ngā rautaki raupine e tika ana. Kei te hāngai tahi anō te pepeha nei, “kia kotahi te mahi, kia tika te mahi” ki te tatūnga ā-moni me te hōtaka raupine nahanaha. Engari ka rere tonu ngā whakawā mō te kaha urutomo o ngā inenga mō tēnā, mō tēnā tonu.

Me whiriwhiri anō te EQC ka pēhea tāna urupare ki ngā tonu, ki ngā whakahau rānei kei waho o ngā āhuatanga kua whakatauiratia e rātou (hei tauira, he whakahau ā-Minita kia “x” te mahi). Ahakoa ka āhua huakore pea te āta whītiki rawa mō tētahi raruraru kāore e mōhiotia tōna āhua, mā te aha pea i te noho takatū kei tūpono eke tērā āhuatanga. Me noho tonu mai hei whāinga mātāmua te āta kōrero tahi ki te Kāwanatanga kia mōhiotia ai ōna kawatau.

Ngā wheako o ngā kaitono i Waitaha

I te paparanga o ngā whakahaere, kāore te EQC i tino rite mō ngā āhuatanga i pā i te 2010 me ngā tau whai i muri mai. I whakamanawanui rātou ki te whakatupu i te tokomaha o ngā kaimahi me ō rātou pūkenga, engari i raru te kawenga pai o ngā mahi i te korenga o ngā whakariterite tōmua mō tētahi aitua pēnei rawa te kino. Nō te ekenga ki te mura o te ahi, kāore ngā pūnaha me ngā tikanga whakahaere i whāia e EQC mō ngā tonu e pā ana ki ngā rū i Waitaha i kātata ki te taumata e tika ana, ki te taumata anō hoki i wawatatia e ngā kaitono me ētahi atu.

I runga i te Tauaki Arotahinga, me arotake e au “ngā wheako o ngā kiritaki a te Kōmihana mō te wāhi ki āna tikanga whakahaere me ngā hua i puta i ngā tonu”. Ko tētahi mea hei miramira māku i konei, ahakoa e whakaata ana ngā wheako i tākina mai i te titiro whaiaro a ngā kaitono, ā, ko ētahi i whakahorihoritia e te EQC me tōna tumu whakahaere, e tūturu ana ki te tokomaha e noho ana i Waitaha, nō reira e kore e taea te pare noa ki rahaki.

Kua mea kē au i runga ake nei, ko ērā i whakaahua mai i ō rātou wheako ki a au, he ōrau āhua iti o te taupori i ngau tēnei aitua ki a rātou, ā, he kino ngā wheako o te nuinga. I mārama hoki rātou ki te nui mārika o ngā raru hei whakatika mā te EQC, engari hāunga anō tērā, ki a rātou kāore i tika te manaaki a EQC i ā rātou tonu. Ariari ana te kitea i te pukapuka haere kōtui ki tēnei, a What we heard: Summary of feedback from the Inquiry’s public engagement, he āhua taurite ngā wheako o te iwi tūmatanui i pūrongoia mai, ka mutu he maha hoki i whakatūturutia e ngā kaimahi i tūtaki atu ai au.

E tino whakaae ana au he inati te mahi i tau ki te aroaro o ngā kaimahi, ngā pou whakahaere me te poari o te EQC mai i te Mahuru 2010. Ka mutu i kino kē atu i ngā rū i pā i muri mai, i te korenga o ētahi tohutotu mārama mai i te kāwanatanga i mua i te tīmatanga o ngā raru, te āpitihanga o ētahi atu pikaunga ki runga i a rātou, me te pahara o ngā pūnaha taharoto. Kia whakaarohia ēnei whakararu katoa, me whakamihī kē te ngākau titikaha o EQC me ētahi āhuatanga o tāna urupare atu. Engari hāunga anō tērā, me miramira ngā hapa o āna mahi whakamahere tōmua, tae atu ki tāna kawae ake i āna mahi mai i te wā i ara ai ngā aitua nui. Ko ērā o ngāi tūmatanui i ngau pū ngā kino o ngā aitua ki a rātou, kua noho papa i ēnei hapanga.

Te whakatakinga o ngā tono

Kāore i kaha whāia e EQC he pūnaha whakataki kēhi i muri i ngā rū o Waitaha. Nāwai i hē ngā hononga ki ngā kaitono, kātahi ka tino hē kē atu. He tokomaha ngā tāngata i kōrero mai mō te uaua o te whakapā atu ki te EQC me te uaua hoki o te whiwhi pārongo mō te kokenga o ā rātou tono. Matangurunguru ana i te kōrero ki te tangata hou i ia waeatanga atu ki te EQC, me te mate anō ki te tukuru i ngā whakamārama mō ō rātou raruraru. I whakapuaki hoki ngā kaimahi o EQC i tō rātou nā matangurunguru i te tūāporoporo o te āhua o te manaaki i ia tono.

Āpiti atu ki tērā, ka whāia e EQC tā matawhāiti mō te wāhi ki te tuku i ngā raraunga ki ngā kaitono mō rātou tonu aua raraunga. Me te aha, puru ana te ara tono i raro i te Ture Pārongo Whaimana 1982, tāpaea ana he whakahē ki Te Mana Mātāpono Matatapu me Te Tari o te Kaitiaki Mana Tangata, whakapā atu ana ētahi ki ngā tāngata tōrangapū, tahuri rawa ana ētahi ki te ture. He maha tonu ēnei āhuatanga ka taea te karo mehemea i tika ngā whakamahere tōmua, mehemea i takoto he pūnaha rorohiko ruarangi nei. E tika ana kia āta morimoritia ngā take matatapu, engari he wā anō, ka tau mai ana he aituā taiao nui, me hiki pea ngā ture arowhānui, engari me te whai tonu anō i ngā kupu ārahi a ngā pūtahi e tika ana, pērā i Te Mana Mātāpono Matatapu me Te Tari o te Kaitiaki Mana Tangata.

Ka hāpainga anō e EQC te ahunga whakataki kēhi mō ngā aituā taiao i whai i muri mai. I reira ka noho te tangata kotahi hei kaiwhakataki i ia kēhi, māna e tiaki ngā āhuatanga katoa o tētahi tono, ko ia anō te tangata matua hei whakapā atu mā te kaitono.⁴ I te 2018, ka whakawhānuitia atu e EQC tēnei ritenga ki ērā tono o roto o Waitaha kāore anō kia tatū. Ka kīia tēnei e EQC ko te “hūnuku whārahi ki te Tauira Whakahaere ko te Kiritaki te Pokapū”. He takahanga pai tēnei i te ara, he takahanga e aro ana ki ngā hiahia o ngā kaitono. Me mahi a EQC kia noho pokapū tonu mai ngā kaitono ki ā rātou mahi whakapai ake i ngā tukanga whakataki tono.

I te Kohitātea 2020, ka pānuitia anō hoki e EQC te huatakinga o te whakaauoa i tētahi wāhanga o te tukanga, tae atu ki te whakamahinga o ngā puka tuku tono tuihono. Ko te whāinga i konei, kia tere ake te tukanga, kia pai ake ngā wheako o ngā kaitono. Me mihi pea te tahuri ki te hangarau e takoto ai he kōwhiringa mā ngā kaitono, e ngāwari ake ai te ara tono, engari me hangarau tokatū, me hangarau e kore ai e pōrauraha, e mōiroriro rānei te tangata.

Te tiaki i ngā raraunga me ngā pārongo

Ko tētahi take nui, ka mutu koia te pūtakenga mai o ngā mate huhua i muri i ngā rū ki Waitaha, ko te ngoikore o ngā pūnaha whakataki pārongo a EQC. Ahakoa kua tae ki te wā e whakahoutia ai i taua wā rā (e kaha ake ai te kōtuitui o te ratonga), kāore i oti, me te aha, kāore i pai ake te hopukanga me te tohanga o ngā pārongo mō ngā tono, ngā raupinetanga, tae atu anō ki ngā wāhi kei reira ngā whenua me ngā whare kua raru. I runga i te tukanga raupine nahanaha, e tika ana kia tohaina e EQC ngā pārongo ki ngā kaitono, ki a Tonkin & Taylor, ki a Fletcher me ngā pakihini inihua tūmataiti. Engari kāore i ia ngā pūnaha hei whakatutuki i tēnei.

Ko tā EQC e pūrongo mai nei, kua takoto he hōtaka hei rongoā i ngā raruraru kua pāpā mai ki ana pūnaha whakataki raraunga, pārongo i ngā tau tata nei. E ai ki a ia, ka whakahoutia ngā āhuatanga hangaroto o te hangarau pārongo, ka whakapaingia ake te kounga o ngā raraunga me ngā pūnaha tātari. Ka mahi tahi hoki rātou ki ngā pakihini inihua tūmataiti kia kaha ake ai te tohanga o ngā raraunga me ngā hononga i waenga i ngā pūnaha. Heoi anō, me tana whakaohiti anō, kāore ēnei e tutuki i te kimonga karu. Nā te

4. Mō te urupare a EQC ki te rū i Kaikōura/Hurunui i te 2016, i riro mā ngā pakihini inihua tūmataiti ngā mahi, mā EQC, engari ko te kaiwhakataki tono tonu te wāhi kotahi hei whakapā atu mā ngā kaitono.

whānui, nā te whāroa o ngā take, me te mōhio he mea nui “kia tika te mahinga mai”, e ea ai i a ia āna kawenga i raro i te ture, me noho tiketike tonu mai āna mahi whakapai ake i te whakatakinga o ngā raraunga me ngā pārongo, ā, me aro auroa ki ēnei āhuatanga i roto i āna hōtaka mahi, kia pai ake tana noho takatū ina tau mai anō he aituā whawhati tata.

Me whakapai ake anō hoki ngā tukanga tohatoha pārongo a EQC me ētahi atu. Hei tauira, kua rōnaki ake te haere o ngā mahi whakatika kāinga mēnā i kaha kē noa ake te mahi tahi ki a Toitū te Whenua, ki ngā rōpū ārai aituā ā-hapori, ki ngā mana ā-rohe me ētahi atu pūtahi kāwanatanga, mō ngā pārongo e pā ana ki ngā kāinga noho takitahi me te wāhi kei reira ngā kāinga, ngā tūraru e mōhiohia ana, ā, mehemea he tāngata noho mōrearea kei aua kāinga e noho ana.

Ko tāku e kite iho nei, karekau he take e kore ai e whakamōhiohia atu e ngā pakihini inihua tūmataiti ki te EQC ngā wāhi kei reira ngā tūraru e tāwharautia ana e rātou, nō reira e tāwharautia ana anō hoki e EQC. He raru tēnei e taea ana te rongoa i mua i ngā rū ki Waitaha, ā, me i pērā, kua iti noa ake te taumaha o ngā whakahaere ā-tari a EQC. Kua amuamu ngā pakihini inihua tūmataiti mō te ‘nui te mahi, iti te hua’ o EQC, engari koinei tētahi huarahi whakapai ake i tērā āhua, mehemea rā i whāia e rātou.

Anei ngā mea me āta whiriwhiri:

- he aha ngā tautoko, ngā āwhina ka whaihua ki a EQC, me whakahau rawa pea e EQC kia homai e ērā atu hinonga kei a rātou ngā kōrero ārahi me ngā tohungatanga, i mua, i muri anō i ngā aituā taiao nui;
- āe rānei ka whaihua te whakahou i te ture (hei āpiti atu ki te wāhanga 31A (3) i kuhuna i nā tata nei ki te Ture Kōmihana Rūwhenua 1993 (Ture EQC)) kia hikina ai ngā whakaritenga matatapu ka pā mai ana he maikiroa taiao. Mā konei e māmā ake ai ki ētahi atu pūtahi, otirā ki te EQC tonu, te tukutuku i ngā pārongo whaihua, hāngai. Mā konei hoki e pai ake ai te whakamāui ake me te noho ora o ngā tāngata me ngā hapori noho mōrearea – koia kē hoki te mea nui.
- me pēhea te kōhi, te āta wehewehe me te whakamahi i ngā raraunga hei tautohu, hei whakaterere ake, hei whakapai ake i te aro ki ngā kaitono e mōrearea ana te noho;
- he aha ngā momo pārongo e tika ana kia noho mai ki tētahi pātengi raraunga pokapū, e tīkina atu ai ngā kōrero e hāngai ana mō te wāhi ki ngā whenua me ngā kāinga, e ngā tāngata nō rātou aua kāinga, e ngā kaitono me ētahi atu hunga e tika ana.

Te ine i te kaha o te takakino

Ko tētahi mea e mārama kehokeho ana ki a au, ko te āta inenga o ngā takakinonga, i runga anō i te taurite me te tika, koia te tūāpapa e tika ai te tukanga, e tika anō ai hoki ngā otinga. Hoki atu, hoki atu, ko te pūtakenga o ngā raruraru me ngā tautohe i whakaahuatia mai ki a au e ngā kaitono mō te wāhi ki te tatūnga o ā rātou tono, i ahu mai i te hē o te inenga i te kaha o te takakino. Kia tīkina te kōrero a Te Mana Arotake, i tāna pūrongo o te 2013 mō tā EQC whakataki i te hōtaka raupine kāinga⁵:

He wāhi tino nui kei ngā inenga takakinonga mō ngā mahi whakahaere, whakataki hoki i te hōtaka raupine kāinga. I pēnei ai i te mea, mā te inenga takakinonga:

- e tū ai ngā kawatao o te tangata nōna te kāinga mō ngā mea ka raupinetia;
- e tohu mēnā ka uru te kāinga ki te hōtaka raupine kāinga, nā runga i te utu o te raupine i ngā takakinonga;
- e tohu te whānui, te rahi me ngā momo mahi raupine e hiahiahia ana;
- ina huihuia, e tohu te utu tapeke o te hōtaka raupine kāinga.

Me tino tika i te EQC ēnei āhuatanga.

5. Te Tumuaki o te Mana Arotake, *Te Kōmihana Rūwhenua: Managing the Canterbury Home Repair Programme*, October 2013
<https://www.oag.govt.nz/2013/eqc/docs/oag-earthquake-commission.pdf>

Ahako i raro i te Ture Kōmihana Rūwhenua, kei runga i te tāngata nōna te kāinga te haepapa ki te whakatūturu i tana tono, kāore tēnei i tino mōhiotia e ngā kaitono, kāore hoki i tino whakamāramahia atu ki a rātou. Waiho, ka hē kē atu i te rironga mā EQC kē e pikau ngā inenga takakinonga i muri i ngā rū ki Waitaha. Āpiti atu ki tēnā, nō te tauritanga o ētahi kaitono ki te whakaatu i ā rātou ake tohu taunaki i te takakinonga o ā rātou kāinga, ka parea ētahi ki rahaki e te EQC. Koia tēnā ko te ahunga mai o ētahi tautohe roa. Arā hoki ētahi i whirinaki ki te inenga takakinonga a EQC, engari nō muri ka kite i te pahara o aua inenga, me te aha ka raru i te wā e whiriwhiria ana te rautaki raupine e tika ana, i te wā rānei e raupinetia ana te kāinga.

Kia kaua e eke anō tēnei tūāhua. Kāore e mōhiotia ana he aha te maikiroa ka pā mai ina pā mai anō tētahi, pēhea rawa rānei te kino. Engari me whakariterite te EQC i a ia ināiane, kia mōhio ai tēnā me tēnā he aha rawa te mahi māna, kia takoto ai ngā tukanga me ngā ritenga e tika ana hei tautohu, hei ine, hei āta tuhi i ngā takakinonga aituā taiao – he haepapa anō ēnei tēnā tonu pea e riro mā EQC e waha kia tau mai anō he maikiroa taiao nui.

He painga nui ka puta ina whakaungia e EQC he kāhui mātāpono mō te kawenga me te kōunga o ngā inenga i te takakino, hei tautuhi ka pēhea tāna kawea ake i tēnei wāhanga taketake o te whakahaerenga tono. Kia mātua noho mai ki ēnei mātāpono ēnei āhuetanga:

Te tōkeke me te taurite: Ka mōhio ngā kaitono ka kawea ngā inenga i runga i te tōkeke, i te taurite, ā, ka tika, ka whai takenga te ine a EQC i ngā takakinonga, me tā rātou hāpai tahi anō i ngā kupu o te Ture EQC.

Ngā pūkenga: Ka ngākau māia ngā kaitono e kawea ana ngā inenga e ngā tāngata kua āta whakangungua ki te ine takakinonga, kua tautōhito, ā, e kawea māiretia ana ngā inenga ki te otinga e rite ana, i runga i te tika, i roto anō i te wā e tika ana.

He tukanga mārama, pūataata: Ka mārama pai ngā kaitono ki te tukanga, e wātea ana ki a rātou ngā pārongo katoa e hāngai ana, kei te mārama hoki rātou ki te tūāpapa me te paerewa o te whakahoki i te kāinga ki tōna āhua o mua.

Manaakitanga: Ka arohia te hā o ngā kaitono, ka atawhaitia rātou, ka manaakihia hoki ngā tikanga ā-iwi me ngā tāngata e mōrearea ana, e kōpīpī ana, e pānekeneke ana.

E eke ai ēnei mātāpono, me whītiki te EQC i a ia, kia rahi ai, kia tika ai te puna kaimahi, ngā whakangungutanga, ngā pūnaha me ngā tukanga katoa atu ka ngau ana he aitūa taiao, kia ea ngā kawatau o te kāwanatanga, ngā hiahia o te iwi tūmatanui, me ngā whakahau a te ture.

Ngā raupinetanga nahanaha

I mua i ngā rū ki Waitaha, e whakaarohia ana ka pai pea te waiho mā EQC tonu e whiriwhiri mēnā māna ngā raupinetanga mō ētahi raru motuhake, kāore rānei, mō te wāhi ki ētahi whare ruarua kei raro i te tāwharau o te inihua. Engari kihai i uru ki ngā whakamahere a EQC te raupine nahanaha i te tini noa o ngā whare, ehara hoki koinā te mea i manakohia hei mahi mā rātou. Heoi anō, i muri i te rū o te Mahuru 2010, oti ana te whakatau (rehurehu nei) me mātua whakatakoto he mahere mō te whakatika i ngā kāinga e hia mano nei, ka mutu, ko te EQC te pūtahi pai katoa hei kawea ake i te mahi nei.

Ko te mate ia, nā te ihu hūpē o EQC ki ēnei āhuetanga, ka nui ngā hapa: ko te whakatika i te kōunga, kāore i eke; i hē ētahi o ngā whakatau mō te wāhi ki ngā kaimahi; kāore i kōtuituia ngā mahi whakariterite—arā hoki ētahi inenga takakinonga whenua kāore i oti i mua i te tīmatanga o ngā mahi whakatika whare, i kawea ngātahitia rānei ēnei mahi e rua; kāore i tauwhirotia ngā taura kua whiria ki ngā kaitono. Ko tāku whakamāori i ēnei tū āhuetanga, i kawea ngā mahi i runga i te pōāritarita, me te aha, oti ana he whakatau wawe, kāore he huritao, kāore he āta whakamahere. Arā ētahi whakatau kāore i āta wānanangahia, i te mutunga iho ka huripokina, i konā ka nui kē atu te pōāraura – o ngā kaimahi o EQC me ngā kaitono. I te hohoro mārika o te haere o te hōtaka raupine nahanaha, me ngā koronga o Tōrangapū rāua ko Tūmatanui, me pēhea a EQC e hiki ai i ngā mahi, ka whakahou ai i te hōtaka. Te mutunga iho, ka tino noho papa a EQC i tēnei āhua. I hē hoki ngā taura kua whiria ki ētahi atu hinonga,

pērā i ngā pakihi inihua tūmataiti me Fletcher, i te korenga o te EQC i whakarite tōmua i a ia mō te hōtaka raupine nahanaha.

Kei te rangiwhāwhā tonu te whakanano mai a ngā kaitono me te whānuitanga atu o te iwi ki ngā mahi i karangatia i roto i te wā ko ngā “raupinetanga a te ringa pakihawa”. Ko te tikanga ia, ko te kounga ki mua tū tāpua mai ai ina whakaritea he hōtaka nui. Engari kua kore e taea e EQC te whakamauru te hunga nō rātou ngā kāinga (engari kāore nei rātou i whai wāhi ki te whakaritenga o ngā raupinetanga), i eke ngā raupinetanga ki te taumata e tika ana. Ko ētahi hoki e ui ana āe rānei i oti rawa te raupinetanga. I ēnei āhuatanga katoa, he kohuki nui te kai a ēnei tāngata i raru ō rātou kāinga.

He iti ngā tohu o te tautoko mai, o te tūhono mai o ērā atu pūtahi, tari kāwanatanga, ki te hāpai i te hōtaka raupine nahanaha. Ina whakaarohia kāore he aituā whawhati tata nui ake i tēnei i Aotearoa mai i te Pakanga Tuarua o te Ao, e mīharo ana au karekau he urupare ruruku a te kāwanatanga, karekau he whakamahere anga whakamua mō te whakamāuitanga ake o te manomano kāinga.

Tērā te tūpono nui puku, kia pā anō he maikiroa, he kāhui maikiroa rānei, me kōtuitui haere anō te raupinetanga o ngā whenua me ngā whare noho, ā, ka whāia anō he hōtaka raupine nahanaha āhua rite ki tō mua atu. E tika ana anō kia whāia tētahi hōtaka raupine nahanaha; he maha ngā kawenga ka ea i tēnei momo hōtaka mō te whakarato whare ki te hunga e auhi ana, ā, ka whakatakina ngā utu me te penapenatanga o ngā rawa i runga i ngā tikanga tōkeke, whakamoamoā anō hoki. Engari kia kua e noho ko te EQC anake te kaiwhakataki i tēnei tukanga.

Ngā pārongo mō ngā whenua

Ko te whenua tētahi mea i pai noa ake te noho takatū o EQC ki te tuku tohutohu, ki te whakahaere inenga takakinonga mātau nei. Nā tana hōtaka rangahau me te auroa o tāna mahi tahi ki a Tonkin & Taylor i pērā ai. I tata ake hoki te tautohu a ngā whakahau ā-ture a EQC i tēnei hei kawenga māna.

Heoi anō, me tangatanga tonu te pānui i te wāhanga 5(1)(e) o te Ture EQC e whakaaetia ai koia te tūāpapa mō tētahi hōtaka rangahau roraha kua tupu haere, kua riro hei poutoko mō te pūhara GeoNet e whakamihatia nuitia nei, e whakamahia nuitia nei. Ko ngā kōrero whānui mō te tūpono rū o Aotearoa, kua tino noho taonga ki a EQC me ētahi atu. Kāore i mārāma ki a au he pēhea rawa te toro o te rangahau ki ētahi atu mōreareatanga māori pērā i te taiāniwhaniwha, i te horo whenua, i te maunga hū, i te wai koropupū mai i te ahi tipua; i tēnei wā, kei te kōpakina hoki e te ture ngā takakinotanga ka hua ake i ēnei. Hei āwhina i te aratakinga o ngā mahi rangahau a EQC ki tua, me kaha ake te whakatakoto i āna whāinga rangahau, ā, me uru mai ngā wheako o ngā rū ki Waitaha, me uru hoki ngā rangahautanga taha pāpori mō te pānga ki te iwi tūmatanui.

Ka pūmau tonu te hiahia kia mātua inea e ōna anō mātanga ngā takakinonga i muri i te ngau o te rū, o te taiāniwhaniwha me te puia, kia mōhiotia ai e pai ana te whenua mō te whakatika whare me te hanga whare hou. E tika ai te whakawānga i te pai o te whenua, me kotahi anō te ahunga, me āta mahi tahi anō; he moumou rawa te ine takitahi i ngā takakinonga o tēnā, o tēnā pito whenua. Ka mutu, ko ngā rangahautanga a EQC hei tīmatanga mō te ahunga nei.

Kei te whakatata haere mai anō hoki te tūpono ka ara ake he takakinonga whenua i te āta huri haere o te huarere. Kāore e kore ka mau anō te EQC ki roto i ngā mahi, ā, ka nui noa atu pea te tautohe mēnā kei raro te horo whenua me ētahi atu takakinonga i te maru o EQC, karekau rānei. Ko te EQC tētahi pūtahi he huhua ngā kōrero e āhei atu ana rātou mō te toiora, te toimate rānei o te whenua, mātua rā ngā whenua o Waitaha, kua piki nei te tūpono ka waipukehia, ka haruwai noa te whenua. Ko tētahi mea e pāiriiri nei te ngākau, kāore te EQC i te paku whai wāhi ki ngā whiriwhiringa mō te taunaha whenua hei whakatūtū whare noho, ahakoa ka riro māna e pikau tētahi wāhanga o ngā taumahatanga inihua.

Te whakatatū i ngā tautohe

Te āhua nei kāore te EQC me te Kāwanatanga i āta kite ka ara tonu ake te tini tautohe i ngā tono ki te EQC i muri i te pānga o te aituā taiao nui. Kāore he whiriwhiringa tōmua kia poua he tikanga whakatatū tautohe, e EQC, i raro rānei i te Hōtaka Urupare Pōautinitini. Me te aha, kāore a EQC i rite mō te huhua me te tuatinitini o ngā tautohe e pā ana ki ngā takakinonga i hua ake i te rū me ētahi atu āhuatanga aituā taiao.

I whāia e EQC he tikanga tara-whare kāore i hāngai, kāore hoki i ngaio. I reira ka hē kē atu ngā wheako o ngā kaitono. I pōturi hoki te whakatakoto hātepe e taea ai e ngā kaitono te tiroiro ngā pārongo mō rātou anō (mō te tūnga me te kokenga o ngā inenga me ngā raupinetanga whare, whenua). Waihoki ngā take me ngā māharahara i whakaarahia e ngā kaitono – i pōturi, i pakihawa anō te aro atu ki ērā, i nui kē atu ai te pōkaikaha ki ngā kaitono me ngā kaimahi hoki a EQC. Nā ana tikanga, ka tere rawa te tahuri ki ngā tauira whakatatū tautohe ōkawa i te whare whakawā. I takamuri tana kite iho, arā ngā tautohe maha kua tatū menā i pai ake ngā whakawhiti kōrero tahi ki ngā kaitono, mēnā rānei i tukuna mā te takawaenga, mā te kaiwawao rānei e whakahaere, mēnā rānei i whakaritea he taumatua hei whakamārama atu i ngā kōrero hangarau ka hua ake i te tukanga ki ngā kaitono. He nui te utu ki a EQC i tēnei āhua – taha pūtea, me te heke anō o te tupu.

Nā runga i te mōhio he maikiroa anō ka tau mai ki Aotearoa ā tōna wā, ā, tērā tonu pea ka takoto anō he momo hōtaka raupine nahanaha mēnā he rahi ngā takakinonga whare, ā kāti, kei ngā hinonga me ngā tikanga i poua hei whakatatū i ngā tautohe mō ngā rū ki Waitaha ētahi tino kōrero mō te arotakenga me ngā mahi whakatauria mō tua o te awe māpara. I takamuri rawa te pounga, engari kua kitea tonutia te pai o ēnei āhuatanga.

He nui te hua o ngā rārangi whare whakawā whāiti i mahia mai e te Kōti Matua me te Kōti Pīra. Nā aua rārangi i tūtohi ngā wāhi e nui ai ngā hua ki ngā kaitono o te kawae take ki te ture, me ngā wāhi i tautohua ai e aua kōti ngā tono e hāngai ana. He tauira pai te Rārangi Rūwhenua o te hāpai i te whakamoamoā me te whaihua mō te wāhi ki te kawae take ki te aroaro o te ture. Me whakapūmau ngā whare whakawā i tēnei hei tauira o te kawae take ki te ture mō ngā aituā taiao kei tua, heoi anō, me paku whakarerekē noa kia hāngai ake ki ngā āhuatanga, ngā pūnaha me ngā hangarau hou.

Nā Community Law i tuku tētahi mātanga me tētahi ratonga arataki i pai tōna nei wātea ki te iwi, engari ka pokea te ratonga e te mahi. I iti rawa pea āna rawa me ōna pūmanawa tangata, koia pea i kore ai e taea e ia ngā mahi katoa i tae atu hei mahi māna.

Ko tētahi atu mate, ko te tokomaha rawa o ngā kaikōkiri i uru mai ki ngā tono, ka mutu ko ētahi kāore i a rātou ngā tohu ngaio e tika ana, kīhai i taea e Te Kāhui Ture o Aotearoa te whakatina. He whakararu kē atu tā ētahi i ngā tautohe, he whakapiki hoki i ngā utu o ngā tautohe, i puta hoki i ētahi he kī taurangi mō ngā tatūnga e kore e ea.

E tautoko ana au i te rironga mā Te Tāhū o te Ture e whakahaere te Taraipiunara Inihua mō ngā Rūwhenua ki Waitaha⁶. Ka nui te pūkenga, te mātau o Te Tāhū o te Ture ki te whakahaere i ngā momo taraipiunara huhua noa. Te tikanga ka taea e rātou te whakarahi ake te ratonga ki te piki whakarere te maha o ngā tautohe. Kei te whakaae hoki au ki ngā taunakitanga a ētahi atu⁷, e mea ana mā Hikina Whakatutuki (MBIE) e whakahaere ngā ratonga takawaenga, kia āta whakamahia ai ō rātou mōhiotanga whāiti me ō rātou tohungatanga ki te whakatatū tautohe. Koia hoki kei te tuku ratonga takawaenga ki ētahi atu whakahaere, pērā i te Taraipiunara Whare Pitongatonga (Weathertight Homes Tribunal).

Ka taea te kawae ake ētahi mahi ināia tonu nei hei whakatatū i te mana whakawā o te Ratonga Whakatatū Tono ki Ōtautahi Nui Tonu (Greater Christchurch Claims Resolution Service) me te Taraipiunara, mā te tango pea i te ratonga wawao e tukua ana e te Ratonga Whakatatū Tono ki Ōtautahi Nui Tonu, kāore nei e kaha whakamahia ana, me te tuku i te mana whakawā ki te Taraipiunara mō ngā kāinga kua hokona ki tangata kē. Me āta whakamārama hoki, kia tukuna he take kia whakawāngia e te Taraipiunara, ka hikina te wā aukati. Ko te hua o tēnei, he iti ake ngā take ka kawea ki te kōti, kia kore ai e pau te wā aukati.

6. Te Tari o te Minita mō te Tāhū o te Ture me ngā Whare Whakawā, pepa mā te Kāhui Minita, *Establishment of Canterbury Earthquake Insurance Tribunal*, February 2018, <https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/canterbury-earthquakes-insurance-tribunal-28-february-2018.pdf>

7. Tā MBIE Pokapū Kāwanatanga mō te Whakatatū Tautohe, *Dispute resolution following natural disasters: An examination of approaches used in New Zealand and overseas to resolve disputes after a natural disaster*, 2018 <https://www.mbie.govt.nz/assets/f4f8a74157/post-natural-disaster-dispute-resolution-august-2018.pdf>

Ko te tukunga iho, he ara whai takahanga e tatū ai ngā tautohe: ka horahia ngā pārongo; ka tukua ngā whakaaro o ngā mātanga, ka haere anō ngā mahi takawaenga; ki te kore e tatū i reira, ka tukua ki te Taraipūnara. He urupare whai takenga tēnei ki ngā tautohe he neke atu i te tono takakinonga te kaupapa, arā, kua uhia anō hoki ki te auhi me te kohuki o te kaitono.

Ngā wheako i hua ake i ētahi atu aituā taiao

I ngā wā i pā ai he rū, he waipuke rānei ki ngā tāone iti me te taiwhenua, ko ngā kōrero mō te EQC, kāore i wairua kino, i wairua pai rānei – i waenganui kē. Ko ngā whare inihua tūmataiti kē i kaha ake te amuamuhia, nā rātou hoki i ārahi te urupare inihua i ētahi wā.

E rua pea ngā take i pai ake ai ngā wheako o ngā kaitono i ēnei urupare a EQC. Tuatahi, i whakahāngaitia e EQC ōna anō wheako hiato, puiaki tonu, i ahu mai i ngā rū ki Waitaha i te 2010 me te 2011, ki āna mahi tahi ki ngā kaitono, te āhua o te ine takakinonga, me te whakataki tonu, ki ngā aituā i whai i muri mai. I pai ake hoki ngā taura kua whiria e ia ki ngā pakihī inihua tūmataiti. I pai ake te whakawhitiwhiti raraunga me te mahi tahi mō ngā tono ko ngā utu whakatika, kua hipa atu i te taupoki.

Tuarua, he iti ake ngā tāngata e noho ana ki ngā wāhi nei, ka mutu, kotahi anō te pānga o te aituā (nō reira kāore i mate ki te tiritiri i te takakinonga⁸). Waihoki, ko tāku i kite ai, i rongo ai i aku toronga, kua waia kē ngā hapori i aituāhia me ō rātou mana ā-rohe ki te mahi ngātahi, ki te atawhai hoki, tētahi i tētahi.

E tika ana kia mōhiotia, ko te maha me te kino o ngā aituā taiao i pā i waenga i te rū ki Waitaha i te Mahuru 2010 me te waipuke nui ki te awa o Rangitāiki i te 2017, kāore i kitea tōna rite i mua; he tuatahi tēnei mō te EQC, te mate ki te aro atu ki ēnei tūmomo maikiroa whakapipi. Ko te tuku mā te EQC e waha ētahi haepapa kāore e tohua ana e tōna ture, kāore hoki ia i taunga ki te whakatutuki, he tāpiri whakararu atu anō ki ngā raru kua pā kē ki a ia. Engari, i kitea te hua o te nui ake o ngā kaimahi, te tupu haere o ngā pūkenga me te mātau o ngā pou whakahaere me ngā kaimahi o EQC, inā hoki, i pai kē ake ngā mahi a EQC i tana aronga ki ia aituā.

Ngā pānga ki a ngāi tūmatanui

Ko te hua tāpua katoa o ngā rū ki Waitaha me ō muri mai aituā taiao i Seddon/Te Moana o Raukawa, i Kaikōura/Hurunui, i Eketāhuna me Rangitāiki, ko te pānga ki a ngāi tūmatanui i ngau ēnei aituā ki a rātou. I mua atu i ngā aituā nei, kāore he rangahau, he whakamahere rānei mō te rongoā i ngā raruraru taha hauora, taha pūtea ka pā ki ngā tāngata takitahi, ki te hapori anō. Ko te tukunga iho ki ērā he whare ō rātou, ka tōai te tāmitanga. I tino pēnei te āhua ki Waitaha, engari ki ētahi wāhi anō hoki o Aotearoa kua ngau he aituā taiao ki reira. Ehara ko te auhi noa o te mahi tahi ki te EQC; kua auhi anō i te mahi tahi ki ngā whare inihua tūmataiti me ngā tari kāwanatanga.

Āpiti atu ki te pānga ki te hauora, taha tinana, taha hinengaro o ngā taupori i ngaua e ngā aituā nei, tērā anō te ngoto o te kore e whakapono ki te kāwanatanga (ko EQC tōna māngai), me te kore e whakapono ko ngā mahi a ngā tāngata kei ngā tūranga whaimana, mō ngā kaitono kē te painga. Ka hia tau e

8. Ko te tiritiri i koinei, ko te wehewehenga o te takakinonga ki tētahi kāhui aituā.

nunumi ana tēnei whakapono kore. I nui hoki te hūngeingei kua riro mā Pōneke kē e whakarite he mahere whakaora mō Waitaha. Ahakoa e mōhio ana au, he nui ake pea te tūpono ko te hunga i whakaae ki te hui mai ki a au, nō rātou ngā wheako kino, i kitea tonutia tētahi aho e tūhono ana i ō rātou wheako katoa; arā hoki ētahi i whakaaro me kawe e rātou ā rātou ake rangahautanga, me whakatū kāhui kōkiri rānei. Mō ētahi, kua noho koinei tā rātou whakatāuteute.

Heoi anō, me āta wehe i konei te mātua aro ki te hauora me te haumaruru o te iwi tūmatanui – ehara hoki tērā i te kawenga a EQC – me te whakatau iho i te rahi o te takakinonga ki te whenua me ngā whare. Ko te wā ka pau ki te āta kimi māramatanga mō te whārahi o ngā raru taha kāinga, me te whakamārama i aua rarururu, ka whai huanga tonu, i te mea ka iti ake te pōrauraha me te kohuki.

I muri i te ngau o tētahi āhuatanga i nui ai te pānga kino ki te hapori, tērā tonu kua puta te kōrero, ko te ahunga tautāwhi tika, ko te mea e riro ai “mā te iwi tonu ngā mahi e ārahi”. I pērā i ngā rū me ngā waipuke orotā i ngau kino ki ngā tāngata matahuhua noa o Aotearoa i te tau 2010. Heoi anō, ehara tēnei i te kupu tukupū kia whakataukītia ake ina hiahia tētahi whakahaere, tētahi rangatira rānei kia kite te iwi i tōna ngākau atawhai. Hei manaaki i ngā wheako o ngā tāngata kua tūtaki au i te tau ka hipa, me kupu whai tikanga tonu. Mai i ngā aituā i Waitaha, kua puta he hua ki ētahi whakahaere maha i te tūnga mai o ētahi rōpū tohutohu ā-hapori. Me āta tuhi ngā ara i whāia hei whakatū i aua rōpū, me ngā whakamahinga tino pai o aua rōpū, hei āwhina i ngā mahi whakarite mahere mō tua.

Ngā whakapāpātanga

Ko tētahi wāhi i raru ai te EQC, ko te āta whakamōhio atu ki te iwi tūmatanui he aha āna whakariterite, me pēhea te whiwhi pārongo, me haere ki hea ki te kimi kupu ārahi, ā, me pēhea te whakatātū tautohe. Ahakoa i oke rātou ki te tuku pārongo whaihua i te wā e whāia ana te tukanga raupine nahanaha, he tokomaha o ngāi tūmatanui e mea mai ana, ki a rātou, kāore ō rātou whakaaro i arohia, kāore rānei i whakaponotia, me te aha, ko te kohuki, ko te riri te mahuetanga iho. I waho atu o Waitaha, kāore e tino mārama ana te nui whakaharahara me te pānga o ēnei aituā taiao. Me te aha, kāore anō kia takatū ērā atu tāngata o Aotearoa, kei ngau ki a rātou ngā hua o tētahi maikiroa taiao pērā. Me kaha noa ake te aro ki tēnei wāhi nui o te haepapa kei runga i te EQC.

He rerekētanga iti noa, engari he rerekē anō te whakamauru i te taupori kua takakinotia rā ō rātou kāinga, āe, ka tautokona rātou e ngā mana tika, me te tuku karere e kore e taea te whakatinana mō te wā e oti ai ngā mahi raupine; ka mutu ka tino pēnei ina tere tonu te hurihuri o ngā āhuatanga, ka tahi, ka pau he wā ki te āta ine i te takakinonga, ka rua.

I runga i te whai whakaaro ki ēnei mea katoa, ka whakatakotoria e au ētahi mātāpono mō ngā mahi e whakapono nei au me mātua hāpai ake e EQC i roto i āna kōrero tahi ki ana kaitono me ērā atu ka ngau kino he aituā taiao ki a rātou. Ko te tūāpapa o ngā mātāpono, kia māmā noa ngā karere, kia taea e te katoa, kia kauawhi i te katoa; kia tukuna hoki i runga i te aroha; ā, kia whakaaturia hoki te pakari me te āhe ki te urutau, e ea ai ngā hiahia o te tini tāngata ka pā ana he maikiroa.

Ki te pai ake te kōtuitui i ngā whakapāpātanga me ngā kupu tohutohu ka ahu mai i te hapori, ka tere ake, ka whaihua ake te whakatutuki a EQC i ngā hiahia o ngā tāngata e tika ana kia whakaratohia e ia. Me hoa pātui te EQC me te hapori; mā te pātuinga nei, ka kaha ake te whakaea a EQC i ngā mahi kua tohua māna ā ngā rā e heke mai nei. Kāore ngā hapori o Aotearoa o ēnei rā e tatari noa kia tau iho ngā tohutohu mai o runga ki a ia. He hapori mātau, mōhio, pūkenga ki te whai wāhi ki ngā whakahaere o te pūnaha, tē tū noa ai, ka tātari kia whiwhi i ōna hua.

Ngā tika a ngā kaitono me te taupua i ngā kaitono

He painga ka puta mēnā i mārama ake ngā pūtahi kāwanatanga katoa, tae atu ki te EQC, ki te rara o te whakaae atu o Aotearoa ki te Kawenata o te Ao mō ngā Motika Ohaoha, Pāpori, Ahurea. He painga hoki ka puta ina kōrero tahi te EQC ki Te Kāhui Tika Tangata, kia pai ai tāna hāpai i te Kawenata ina tau mai anō he maikiroa taiao kino.

Ko te whai kia mārama ake me pēhea rawa te tautuhi me te whakatutuki i ngā hiahia o ngā tāngata pānekeneke, he wero i ngā whakaaro arowhānui. Mā te kimi i ngā whakaaro o ngā pūtahi pērā i Te Poari Hauora ā-Rohe ki Waitaha me Te Kāhui Tika Tangata, me te āta rangahau i ngā pānga o ngā aituā taiao ki te hunga pānekeneke, ka pai ake ngā mahi takatū mō te whakamāuitanga ake ina pā anō he aituā pēnei.

E kore e taea te pare atu te tuara ki te pānga nui, te pānga auroa ki te hauora taha tinana, taha hinengaro o ērā ka rongo i te ngau o te aituā taiao, tae atu ki ngā tamariki. Mō te wāhi ki te tamariki, ka uru mai anō ko te pānga ki ō rātou mātua, nō reira me nui ake, me pai ake ngā momo tautoko ka horahia ki ēnei tamariki, he tautāwhi i te wā tata, he tautāwhi tautini anō.

Ko tētahi atu hunga ka tino pānekeneke te noho, ko te hunga rīhi whare, kāore nei e pūmau ki tōna whare pērā i te tangata nōna ake tōna whare. He mea nui te kimi huarahi e āta whītiki ai te tangata rīhi whare i a ia, e nui ake ai hoki ngā pārongo ka tae atu ki a ia whai i muri i te aituā taiao. Heoi anō ia, kia kaua hoki ngā pūtahi e tuku i tēnei hunga kia noho mātāmuri mai mō te wāhi ki te whakaae i ngā hiahia o te iwi, ka noho mātāmua kē ko te hunga nō rātou ake ō rātou whare.

Te pānga ki te puna whare

E kaha ana taku āwangawanga ki te kounga o ngā whare e tū tonu ana, mātua rā i Waitaha, engari i Kaikōura/Hurunui anō hoki, i whakatatūria ai te nuinga o ngā tono ki te moni. I Waitaha, ko te mahuetanga iho o ngā tikanga hanga whare onamata, he whare maha kāore pea e tū kaha ina oreore anō a Rūaumoko. Ko ngā tūāpapa maramara toka e kitea nuitia ana i ētahi wāhi maha, kāore pea e tika ana, kāore hoki e taea te whakatika, kia eke panuku i a ia ngā paerewa ārai rū.

He maha ngā tauira o ngā inenga takakinonga kāore i eke ki te taumata, ā, kāore i uru ki te inenga o ngā mahi raupine ngā mahi katoa hei whakatika i ngā takakinonga i te rū. Ko tētahi raru nui i ara ake, ko te whakawā i te kounga o ngā raupinetanga.

Ka rere hoki ōna anō whakapae e mea ana mō ētahi o ngā mahi raupine, i tika tā EQC ine i ngā takakinonga me ngā mahi raupine, i utu anō i te moni e tika ana, engari kīhai kē i mahia ngā raupinetanga. Mēnā kei te tika ēnei whakapae, he mahi nukarau, he mahi e noho mōrearea tonu ai aua whare ki ngā kukume a Rūaumoko, ka mutu, ka ohore ngā tāngata nō rātou aua whare ina tahuri rātou ki te hoko i ō rātou whare, auare ake te taea.

Arā hoki ētahi tauira o te “raupine” kirimoko, kāore i whakatikaina ngā hanga kei tua, pērā i ngā kōrere āwhā, kōrere parakaingaki, me te aha, ka kino kē atu aua kāinga i muri i ngā raupinetanga, tēnā i te āhua i te wā i timato ai. Arā hoki ētahi whare kāore anō kia raupinetia, ko ngā take i pērā ai, he huhua tonu, i te iwa tau hemihemi i muri i te maikiroa tuatahi.

Arā ētahi kāinga kua hokona i runga i te tikanga “anei, koinei te āhua”, kua oti he raupinetanga kirimoko, engari kāore ngā rangatira hou i mōhio he kirimoko noa, kua rīhitia atu rānei ki ētahi kairīhi pānekeneke.

Ko tētahi atu mahuetanga iho, ko te pūnaha kōre wai kua takakinotia, ka mutu, kei te hē haere tonu, kei te hē haere tonu. Ko Waitaha tētahi wāhi e pēnei ana. Kāore pea ngā rangatira o ngā whare e mōhio ki ēnei tū raruraru kia hē rawa ngā kōre kawea waiparu, kawea āwhā rānei. Ko te kōrero pono mō ngā tono i Waitaha, e kore e taea e te EQC te kati aua tono mō ētahi tau nei. Kia mutu rā anō ngā tono mō ngā pūnaha kōre wai, hei reira rawa taea ai.

I Kaikōura/Hurunui arā ētahi tohu ko ngā moni whakatātū i hoatu hei mahi i ngā raupinetanga, kāore anō kia pau i ētahi ki te whakatika o aua mea rā i whakaaetia e hē ana. Ko ētahi raru pea ka ara ake, ko te uaua o te inihua me te hoko i aua whare. Āpiti atu ki tērā, e kore pea ēnei kāinga kāore i mahia ngā raupinetanga e tū tonu ina pā anō he aituā taiao. Ā, mō tēnei wā, ka kino kē atu pea ngā raru pērā i te haukū, i te makariri me te paruparu o ngā whare e noho nei ētahi. E māharahara ana au, nā runga i te tukanga whakatātū ā-moni, kāore anō i āta kitea te katoa o ngā takakinonga. Kia tahuri pea te tangata ki te whakatika i tana whare, hei reira kitea ai he nui noa atu i tāna, i tā wai rānei i whakaaro ai.

Ko te inihua mō te kāinga, he mea nui ki te tangata he whare tōna. Heoi anō, arā ētahi raruraru taihoa pea ka ara ake, tae atu ki te kore e āhei ki te tiki inihua mō ngā whare i takakinohia, kāore i whakatikaina. E tāwharautia ai te tangata e EQC, me mātua whiwhi inihua ahi ia mō tōna whare. Ahakoa ka taea te whakarite motuhake, hei aha te inihua tūmataiti, arā ētahi āhuetanga, pēnei i te kāinga kāore i raupinetia, tērā tonu e ngere ai te tangata kimi tāwharau arorangi i te EQC.

Ngā kawenga me ngā haepapa

E mahi ana te EQC ki te whakarite i a ia hei “kaituitui pūnaha” mō te urupare inihua kāinga ki ngā aituā taiao. E mea ana ia māna e tuitui ngā mahi a ētahi hunga mātāmua, me te komokomo atu i ōna ake mātauranga, pūkenga tara-whare ki te whakataki tonu, ka hono ai i ēnei āhuetanga ki te āheinga ki te tiki ā-kirimana i ngā pūkenga tāpiri e tika ana ina pā he aituā taiao nui. He nui ngā painga o tēnei whakaaro. Engari e mānukanuka ana au i te āhei o EQC (he hinonga Karauna tēnei kāore i pērā rawa te nui, i ngā rā o mua kāore i tino tiketike tana tū, me te aha, kāore i tino kaha te waiho māna anō ia e whakahaere) ki te whakatinana i tēnei marohitanga. Nō te EQC ka hiahia kia pūmau ki a ia he wāhanga nui ake o tana pūtea, kia mārāma rānei ia ki ngā koronga o te Kāwanatanga mōna i ngā rā o mua, kihai i taea, kihai hoki i taea te whakakoke āna mahi whakamahere. Ki te kore e kaha ake te tuku i te EQC kia whakataki i āna anō mahi e mātanga nei ia, ko āna kawenga rangahau hei taunaki, me ōna wheako nui puku kua hua ake i ngā aituā taiao maha mai i te 2010 ki te 2017, e kore pea e rite tōna mana ki tērā e mātua hiahitia ana e tū ai ia hei “kaituitui pūnaha” mō te urupare inihua kāinga ina tau mai anō he maikiroa taiao.

Arā anō hoki ētahi atu whiringa, he whiringa kāore anō kia whakamātauria. Ko tētahi, ko te tautapa ā-ture i ngā kawenga me ngā haepapa a tēnā, a tēnā o ngā tari me ngā hinonga kāwanatanga ka tū ana he aituā taiao kino. Me i pērā, kua pai te āta tautuhi i te wāhi ki te EQC. Ā, tērā pea ka noho kūiti mai ia ki āna mahi o nāianei, ko te whakataki tonu te haepapa whāiti. Mā konei pea e ea ai te tauira pūtahi e wawatahia nei e te EQC, e whai ana i te tauira ki Kaikōura i kawea tahitia me ngā whare inihua tūmataiti. Kei te kaha tautoko ngā whare inihua tūmataiti i tēnei tauira hei ara whakatātū tonu.

Ahakoa pēhea, me mātua arotake te tukanga waihanga pūtahi, kia nui ake ai, kia whakamoamoā ake ai te mahi tahi a EQC me ngā whare inihua tūmataiti, hei tauira, mō te tukutuku raraunga. Me rite te ngākau titikaha me te whakapaunga kaha o ngā rōpū e rua. Ka nui ake te whakamoamoā, ka nui ake hoki te whakaaro pai o ngā kaitono ki a rāua tahi ki te kitea he huarahi e tutuki ai tēnei whakaaro.

Heoi anō, ka nui anō ōku āwangawanga mēnā ko te tauira pūtahi anake te tauira ka whāia. Ahakoa ka whaihua mō ngā mahi kawea nuitia ai e EQC, pērā i te urupare ki ngā waipuke me ngā horo whenua, ka takahē pea i te aituā taiao nui. E kore e mutu te ara ohore ake o te mahi hei kawea mā te EQC i muri i te aituā taiao kino, he mahi e pōrārā ai ia. Kei te māharahara hoki au kei ngaro noa, kei pihia rānei ngā wheako nui kua hua ake i ēnei raruraru ina tau mai anō he maikiroa nui.

Ko tētahi mea anō e hono ana ki tō runga ake nei, kei te mōhio au he whakaaro o EQC, he mea āta tātai tonu, mō ngā mahi ka pai noa te rere ngātahi me āna mahi matua, ko ēhea kāore kau e pērā. I ngā whaitua matua (hei tauira, te noho haepapa mō tētahi hōtaka raupine nahanaha) mā te EQC tonu, i runga i te mahi tahi ki ētahi atu pūtahi e hāngai ana, e whiriwhiri ētahi kōwhiringa e taea ana ā ngā rā e tū mai nei, hei whiriwhiri mā te Kāwanatanga.

He uaua rawa atu te whakatakoto tikanga mō ngā aituā taiao kei tua, kāore nei e mōhioia te rahi, āhea rānei tau mai ai. Engari arā tonu ētahi tikanga taketake e taea ana te whakatakoto.

Kia kaua te Kāwanatanga e uta atu i ētahi atu kawenga ki a EQC me te kore e a) kite pū ka taea e ia, ā, b) whakahau i ngā tari me nga pūtahi kāwanatanga e hāngai ana kia āta mahi ngātahi, kia āwhina anō, tae noa ki te wā e pāitiiti ai te ngau kino o maikiroa.

Kia auau te whītiki me te whakariterite a te EQC i a ia mō ngā aituā taiao kino. Me mahi kia toro ōna mōhioanga me ōna pūkenga ki tua noa atu o ngā maikiroa ka pā ki ngā taupori noho ki te tāone nui, he waiPUKE, he rū, he horo whenua rānei te takenga mai. Kua kōrerotia i te wāhanga o tēnei pūrongo mō ngā tūraru kei tua, arā ētahi atu momo aituā tērā tonu ka pā mai ā tōna wā, pērā i taiāniwhaniwha me te maunga hū (pērā i te hūnga o Whakaari i nā tata nei). Kāore e mōhioia te nuinga o ngā hua ka puta i ēnei aituā mō te wāhi ki ngā whare noho me te toiora o te whenua e tū rā ngā whare.

Te whakamahere me te mahi tahi ki ētahi atu

Ka uaua rawa atu ki a EQC te whai kia kaha ake tāna mahi tahi ki ētahi atu ina riro anō ia i te korokoro o maikiroa, engari mēnā i taea te pērā i tā rātou urupare ki ngā rū i Waitaha, kua nui ake te whakamoamoā, kua iti ake hoki te auhi a ngāi tūmatanui. Arā ētahi tauira, ko ētahi he tino korokē nei, o te nui noa atu o te utu o ngā raupinetanga i raro i a EQC tēnā i te taupoki, o te hē rānei o te kounga o ngā raupinetanga. Mēnā i oti tōmua tētahi hōtaka raupine nahanaha te whakamahere (tae atu ki te whakatau me te whakarite tūāpapa ōkawa mō te tātaki a EQC i ngā inenga takakinonga me ngā ārohitanga) kua tautohua ētahi o ēnei raru, ā, tērā pea kua kitea ko hea te ara kaunuku pai.

Me kaha ake te mahi tahi ki te kāwanatanga ā-motu, ā-rohe, ki ngā iwi me ngā hapori. Ko tētahi tauira kairangi mō tua, ko te mahi ngātahi ki a ngāi Māori. I pērā hoki mō ngā āhuatanga ture hei whakamāui ake i Waitaha me ngā mahi hautū kāwanatanga ā-rohe. Mai i ngā whakatau o nāianei, i te wā e mata tonu ana ki ngā mahara ngā wheako o te ngahuru tau kua hipa (ā, ko ētahi e whakatatūhia tonutia ana), ka tiaho mai he māramatanga ki te tukanga hei whai. Ko te EQC hei hautū i ētahi o ngā mahi whakamāui, engari ehara te raupine kāinga i tētahi o āna mahi matua i tēnei wā, nō reira me whakarite ngā taumatua mōna, ināianei tonu.

Kia auau hoki te arotake i ngā tukanga ake a EQC, tae atu ki te urupare kāwanatanga tokitoki tērā pea e hiahiaia. He wāhanga nui hoki tērā o te whakarite tōmua mō te maikiroa taiao nui o taihoa. Me nui ake anō hoki te aro ki te whakatauirā maikiroa hei taputapu whakamahere. Kāore e kore ko te huri haere o te āhua o ngā rangi tētahi mea ka whakararu kē atu i ngā whenua i Aotearoa. Nāwai i pānekeneke, ka pānekeneke kē atu. Kua puta kē, kua mārama ngā matapae mō ētahi rū nui whakaharahara. He mea nui kia kōpaki ngā whakamahere i ngā raru ka ara ake i ētahi maikiroa i tua atu i te rū, tae atu ki ngā hiahia rerekē o taiwhenua, o taitāone.

Te whakahou i te Ture Kōmihana Rūwhenua

Ahakoā e herea ana te Tūhurātanga ki tana Tauaki Arotahinga mō te wāhi ki te Ture EQC me ngā take e whai pānga mai ana, e whakapono tonu ana au ka whaihua te whakahou anō i te ture.

Ko te mea nui katoa, ki te arotakea te ture, ko te whiriwhiri kei runga i tēhea hinonga te haepapa o te raupine nahanaha, mehemea rā me raupine nahanaha i muri i tētahi aituā taiao kino. Ki te riro mā te EQC e pikau tēnei haepapa, me āta kōrero tēnei i roto i te Ture EQC. Ahakoā te aha, me kōrero te Ture i tētahi ara e āta tautapatia ai, i mua i te taunga o te maikiroa taiao kino, tētahi whakahaere kei runga i a ia te haepapa ki te tātaki i te hōtaka raupine nahanaha, ā, me tautohu anō he aha rawa te wāhi ki te EQC ina pērā. Kia whakaaetia anō hoki te arotake i tēnei whakataua i ōna wā anō, kia hāngai tonu ai ki ngā āhuatanga o te wā.

Ki a au nei, me mātua arotake anō hoki te taupoki mō te moni ka utua ki ngā tāngata mō ō rātou kāinga. I iti rawa te taupoki hei raupine i ngā kāinga maha, ā, mokori anō i whakapiki i te whakahounga i te Ture EQC o te tau 2019. I te wā e hakahaka tonu ana te taupoki, i nui noa ake ngā whakawhitihiti i tērā e tika ana i waenga i te EQC me ngā pakihi inihua tūmataiti, me te aha, ka tōia roahia te otinga o tētahi mahere mō ngā mahi raupine, waihanga hou. Heoi anō, ka hakahaka rawa anō pea te moni nui ake i tohua e te whakahoutanga o te Ture EQC i te 2019 mō te waihanga whare hou a te marea. Ko te waihanga whare hou hoki te whāinga i te wā i tohua tuatahitia ai te taupoki i te 1993.

Kua tautohua e au ētahi atu wāhi i taku pūrongo e whiriwhiria ai pea he whakahoutanga ki te ture. Koia nei ētahi: te kōkahu atu i tētahi tauaki whāinga mārama tonu ki te Ture EQC; te whakamahuki i te whānui o te tāwharau a EQC me ētahi kupu matua ka ara ake (pērā i te paerewa whakahoki, te tiringa me te āhua o te aro ki ngā kāinga noho i ngā whare wehenga maha; te tuku i te āheitanga ki te EQC ki te tono āwhina i ētahi atu hinonga kāwanatanga; te whai kia kaua e hē ngā kawenga matua a te EQC i te tautapanga o ētahi mahi hou hei kawē māna; te whai kia poua he tikanga whakawhiti pūrongo rangiwhāwhā tonu, he tikanga kāore e taea te karo, ka mutu me tikanga tāwariwari, me whaihua anō. Āpiti atu ki tēnei, ka whaihua anō pea te whakarite kawenga ōkawa ake mā te EQC i roto i ngā whakamahere whakamahinga whenua.

Ngā Taunakitanga

Ngā Taunakitanga

E anga ana ēnei taunakitanga ki te Kōmihana Rūwhenua (EQC) me te Kāwanatanga. E aru haere ana i te wāhanga hora i ngā Kitenga me te whānuitanga atu o te pūrongo nei. Kei ia kaupapa whāiti i raro nei, kua rere he kōrero poto mō te horopaki, kātahi ka takoto ngā mahi whāiti e taunakitia ana.

E mea ana te Kaitohutohu Kaupapa Rawa kia haere tonu he arotakenga o te ture e ārahi ana i te EQC—ā, kei aku taunakitanga ētahi whakaaro mō te panoni, mō te āpiti kōrero rānei ki te Ture EQC, ki ētahi atu ture rānei, hei whakapai ake, ki ōku nei whakaaro, i ngā tikanga whakahaere a te EQC me ngā hua ka puta ki ngā kaitono. E mārama ana au, mō te wāhi ki ētahi atu taunakitanga, kua tīmata kē pea te EQC, te Kāwanatanga rānei ki te whiriwhiri me aha, ki te kawae hōtaka mahi rānei e tutuki ai.

Kia kī ake au i konei, e aro ana ngā taunakitanga ki ngā take i tautohua e au e pā ana ki ngā āhuatanga i pā, e noho kūiti ana anō hoki ki taku Tauaki Arotahinga. I tua atu i ēnei taunakitanga, me huritao tonu e EQC me te Kāwanatanga me pēhea e pai ake ai ngā whakahaere a EQC me ngā hua ka puta ki ngā kaitono ina werohia anō rāua e ngā aituā taiao kei tua, e ngā hangarau hurihuri, tae atu ki ngā koronga o te iwi tūmatanui.

1: Te kawenga me ngā haepapa

1.1: Kia mārama tonu te kawenga

Kia wawe tonu te whakamārama ake i te kawenga a te EQC, kia wawe anō te tuku i te mana ki a ia, me te pou i te tikanga e kawea ai āna whakahaere ina pā anō he maikiroa. Hei tauira, kāore i pai te waiho mā te whiriwhiringa o ngā kupu o tana ture ārahi—te Ture EQC—māna rawa e whakatau te pēheatanga o te hōtaka raupine nahanaha i te tau 2011. Kua rite pea te EQC ki te tū mai hei “kaituitui pūnaha”, hei kairuruku i te urupare inihua kāinga kia whakamāui ake ai ngā kāinga i muri i te aituā taiao nui. Hei hāpai i tēnei mahi, ka whai pea ia ki te whakawhanake i ōna tohungatanga me ōna wheako kua putu haere mai i te 2010. Engari me āta tuku kē te mana ki a ia ki te kawae i ēnei mahi, me āta tautuhi anō ngā mea ka taea e ia me āna kawenga. Ā, ki te kore e waiho mā te EQC, me tautohu ko tētahi atu pūtahi māna kē te mahi.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 1.1.1 Te whakahau ā-ture i te EQC (tētahi atu pūtahi rānei e tika ana) māna e ruruku te urupare inihua kāinga, kia whakamāui ake ai ngā kāinga i muri i te pānga o te aituā taiao, tae atu ki te whakatau i ngā kawenga me ngā haepapa, te aroturuki i te kaha eke o ngā mahi, me te tono āwhina i ētahi atu pūtahi kāwanatanga.
- 1.1.2 Te mahi tahi ki te EQC kia mārama ake ngā koronga mō ngā haepapa o EQC, mō te wāhi ki te whakamahere whakamahinga whenua i mua, ā, mō te rurukutanga o ngā mahi whakatika whenua i muri, ka pā ana he aituā taiao kino.
- 1.1.3 Te whakatau iho me pēhea te whakaterere me te whakahaere i tētahi hōtaka raupine nahanaha, mēnā rā ka hiahia tētahi, ā, mēnā ka noho ko te EQC te pūtahi tātaki māna te hōtaka e whakahaere. Ki te kore, me tautuhi te wāhi ki te EQC i roto i te hōtaka raupine nahanaha, āta waihanga hou rānei. Hei wāhanga o tēnei, me arotake te whiriwhiringa kei te Āpitianga 3 o te Ture EQC e whakaae ana mā te EQC e whakatiki te whakahoutanga, te whakatikatanga rānei o ngā kāinga.

- 1.1.4 Te arotake i te tika o te taitara o te Ture EQC, kia āta kitea ai ehara ko te rūwhenua anake tāna kaupapa, engari ia ko ētahi momo maikiroa taiao maha.
- 1.1.5 Te whakatakoto tikanga e tautohu ana i te taumata o te kino e kīia ai he aituā taiao he “aituā taiao nui”, ā, ina ekea, ka tīmata tonu atu i reira te rurukutanga o te urupare inihua kāinga e whakamāui ake ai ngā whare noho tangata.

1.2: Te whāinga me ngā mātāpono

Mā te whakatakoto i tētahi tauaki mārama tonu o te whāinga me ngā mātāpono kei te Ture EQC, ka arahina te EQC kia eke āna mahi ki te taumata e tika ana, ka taea hoki he whakamāoritanga e te kaiwhakawā ina hiahiatia.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 1.2.1 Te whai whakaaro kia kuhuna he tauaki whāinga me tētahi kāhui mātāpono ki te Ture EQC hei ārahi i te EQC ki te whakatutuki i āna mahi hei whare inihua hāpai i ana haepapa pāpori ki ngā kaitono.

1.3: Te whakamahukitanga o te Ture EQC

Mā te arotake i ngā whakamāoritanga kupu me ngā whakaritenga o te Ture EQC e hāngai pū ana ki te whakamāuitanga ake o ngā kāinga, ka mārama ake te EQC me ngā kaitono ki ēnei āhuatanga. Hei āpiti atu ki tēnā, ka whaihua tonu te arotake i ngā whakatau kua puta ake i ngā kaiwhakawā mai i ngā rū ki Waitaha. Ko tētahi aronga nui i konei, kia tautohua ētahi mā te ture rawa e whakatinana.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 1.3.1 Te arotake i te anga ture kia mārama ake ai ngā whakaritenga me ngā whakamaoritanga matua, tae atu ki te whakamāoritanga o ētahi kupu kei te ture pēnei te “i te wā e hou ana”, me te “whakahoki”.
- 1.3.2 Te arotake i te Ture EQC i runga anō i te whakatau a te Kōti Matua mō te whakahoki i te tāwharautanga i muri i ia ngaunga o te aituā taiao, me ētahi atu whakatau a te kaiwhakawā kua nui ōna pānga ki ngā mahi a te EQC.

1.4: Ngā tohutohu me ngā arotakenga ā-minita

Kia kua ngā tohutohu, ngā arotakenga ā-minita, e whai ana ki te āwhina i te EQC ki te mahi i runga i te whakamoamoā, e eke ki tērā nui e hē ai tāna kawē i ngā mahi me mātua kawē e ia. Ki te mārama ake ngā kawatau mō te EQC, ki te arotakea mārireitia tana ture, ki te poua he taumatua e pai ake ai āna tikanga whakahaere (kia tino pēnei i te taha tiaki raraunga, hangarau pārongo) i mua i te taunga mai anō o tētahi aituā taiao kino, ko te tikanga he iti ake ngā tohutohu me ngā arotakenga ā-minita ka hiahiatia i te wā e warea kētia ana te EQC ki te manaaki i ngā tono tini ngerongero.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 1.4.1 Ina tukuna he tohutohu, he arotake ā-minita rānei, ka āta tohua ka pērā te mahi, ka matapakia tahitia me EQC kia mōhiotia ai he āwhina kē kei roto, kāore e whakararu noa i tāna urupare ki tētahi aituā taiao nui, ā, ka āta tuhia hoki ōna kōrero.

1.5: Te taupoki a EQC

Ko te taupoki o nāianeī mō te kaha tāwharau a te EQC i tētahi kāinga, ko te \$150,000 (me te GST). He pai ake tēnei i te mea i whakatauhia i te tau 1993. **Me whiriwhiri mēnā e tika ana kia whakapikia te taupoki, kia ea ai ngā utu o te hanga i tētahi whare i Aotearoa kei waengarahi tōna pai, mēnā rānei me tango te taupoki, ka tuku ai i te tāwharau a EQC kia hāngai pū ki te rahi o te inihua i whakaritea mō tēnā, mō tēnā kāinga.** Me whai whakaaro hoki ki ngā painga o te hiki i te taupoki, arā, mā roto i te whakamoamoā ake o ngā tukanga i muri i te maikiroa, mō te hunga he whare ō rātou, otirā mō te rāngai inihua anō. Me whai whakaaro anō ki ngā pānga ki te papa hokohoko inihua i Aotearoa.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 1.5.1 Te arotake i te taupoki a EQC mō te kaha tāwharau i ngā whare noho tangata, kia kitea ai mēnā e tika ana kia whakaata te taupoki i ngā utu hanga whare o tēnei wā, me nui ake rānei i tēnā. Me whakatakoto hoki he tikanga e taea ai te taupoki te whakarerekē i ōna wā anō ā muri ake, ina kitea e tika ana kia pērā.

1.6: Te pai o te puna whare

Me mātua arotake ngā whakaritenga maha koia e noho tūāpapa mai ana ki te kounga o ngā mahi hanga whare me ērā atu tikanga e kōpūtahi ana. I Waitaha, kei te hokirua te ngākau o te tokomaha mō te pai o ngā mahi raupine i ngā whare, waihoki, ko ētahi e ui ana mēnā i paku mahia ngā mahi raupine i kirimanatia. Me te aha, e uia ana te noho mōrearea o ngā kāinga nei ina pā mai anō he maikiroa taiao.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 1.6.1 Te tautohu i ētahi whakarerekētanga ki ngā whakaritenga o ngā ture e hāngai ana, e mātua whakahau ana:
- kia kaha ake te kitea atu, āe, i oti pai ngā mahi;
 - kia whakaūngia te kounga o ngā mahi;
 - kia tū kaha ngā whare ā ngā rā e tū mai nei, ina oti ngā raupinetanga i muri i te aituā taiao.
- 1.6.2 Te whai whakaaro ki tētahi whakaritenga i te ture e āhei ai te EQC te mahi ngātahi ki te tangata nōna te whare, kia taea ai ngā raupinetanga ki te anga o te whare kihai i takea mai te mate i te aituā, ā te wā tonu e raupinetia ai ngā takakinonga i hua ake i te aituā taiao (ā, mā te rangatira e utu ngā raupinetanga kāore i takea mai i te aituā taiao).

1.7: Ngā whare wehenga maha, kaupapa maha

He maha ngā take e pā ana ki te whaikiko me te tōkeke o te tāwharau a EQC mō ngā whare he kāinga noho, he kaupapa atu anō hoki e tū ana ki reira. **Me tātari mārire te tāwharau mō ngā whare wehenga maha, kaupapa maha.** Kia arohia e te tātarityanga ngā take pērā i te maha o ngā pakihī inihua e whai wāhi ana ki te whare kotahi, te kore tāwharau mō ētahi wāhi o te whare, me te kore e tino mārāma he aha rawa te haepapa o EQC mō ēnei tūmomo whare.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 1.7.1 Te whai whakaaro ki te panoni i te ture kia mārāma ake ai ngā haepapa o EQC ki ngā rangatira o ngā kāinga i ngā whare wehenga maha, kaupapa maha.

Me oti i te EQC tēnei mahi:

- 1.7.2 Te whai kia mōhio pai (otirā te mōhio pai e taea ana), ngā rangatira o ngā kāinga noho i ngā whare wehenga maha, kaupapa maha e tū pēhea ana tō rātou whare mō te wāhi ki te tāwharau a EQC.

2: Te āhua o te mahi tahi ki ngā kaitono

2.1: Te atawhai i te tangata

Kia tōtika, kia tōkeke, kia ngaio anō te āhua o te mahi tahi ki ngā kaitono. Me ngākau aroha anō, i runga i te mōhio ki ngā taumahatanga tērā e rongō ana rātou i te pānga mai o te maikiroa.

Me mātua aro ngā tikanga whakahaere a te EQC ki ngā hiahia o ngā kaitono; me mātua whai kia whakawhiwhia ngā tāngata ki ngā mea e tika ana kia whiwhi rātou.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 2.1.1 Te whakatō atu ki āna tikanga whakahaere te titikaha ki te aro ki ngā kaitono i runga i te tōtika, i te tōkeke, i te whakaaro rangatira, me te pūaroa anō ki ngā pēpēhitanga tērā e rongō ana rātou i te ngau kino o maikiroa. Me whakaatu pū anō he aha ngā mahi e mahia ana kia pai ake ai ngā wheako o ngā kaitono.
- 2.1.2 Te whakamārama atu ki ngā kaitono he aha ngā mea e tika ana ka whiwhi rātou i raro i te Ture EQC, me te āta whakaatu atu e pēhea ana tā EQC mahi tahi ki ngā kaitono e whakawhiwhia atu ai ēnei mea ki a rātou.
- 2.1.3 Me mātua whai, ina taea, kia whiria he taura i waenga i ngā kaimahi tokoiti noa me te kaitono i te ara whakatātū tono. Me whakatakoto he tukanga e iti ai te kōreroro tahi a ngā rōpū maha, ahakoa ko EQC, ko tētahi rōpū tuatoru kē rānei kei te whakataki i te tono. Me ū ki te ahunga “whakataki kēhi” i ngā wāhi katoa e taea ana.
- 2.1.4 Te kimi tohutohu ārahi i ngā pūtahi matatau ki te tāmitanga kino me ngā ratonga hinengaro-pāpori. Me whakatakoto aratohu mārama tonu mā ngā kaimahi mō te kōrero tahi ki te hunga kua pākia e te maikiroa me te rironga atu o ētahi mea e nui ana ki a rātou. Me whai anō hoki kia āta whakangungua ngā kaimahi ki te hāpai i aua aratohu, ā, kia pūruatia hoki aua whakangungutanga i ētahi wā.
- 2.1.5 Te whakatakoto i tētahi kaupapa-here mō te whakatau iho he pānekeneke tētahi kaitono, ā, me pēhea te whakahāngai i tēnei kia ngāwari ake ai te tukanga ki ērā kaitono. Ko te tikanga ka takea mai tēnei i ngā tohutohu mai a ōna anō pūtahi e hāngai ana mō te tikanga papai hei whai i roto i ēnei tū āhuatanga. Heoi anō, me paku whakarerekē kia hāngai ake ki ngā āhuatanga motuhake o tēnā, o tēnā maikiroa ka hua ake.
- 2.1.6 Te whakangungu i ngā kaimahi kia tika te āhua o tā rātou kōrero tahi ki ngā tāngata i runga anō i ō rātou hiahia matahuhua, me te manaaki anō i ngā ahurea matahuhua, i ngā reo matahuhua.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 2.1.7 Te mahi kia wātea he rawa, he rauemi, he tautoko mō te whakamāuitanga ake o ngā kāinga mai i te wā tonu e tū ai te urupare ki tētahi aituā taiao kino, hei whakatū ratonga pērā i ngā kaiurungi me ngā kairuruku taumatua ki te āwhina i ngā hapori kua raru i te aituā.

2.2: Ngā whakapāpātanga ki te tangata

Me pai ake te whakamahere a EQC mō te kōrero arorangi ki ngā kaitono me ōna anō huinga tāngata whānui ake. Ā, me tino pēnei ina tau mai he aituā nui e tokomaha ai ngā kaitono. **Me kawe ake te EQC i āna whakamahere whakapāpātanga i runga i te ngākau pono, i te noho pūtaata o ngā mahi, me te aroha anō ki ērā kua ngaua e te aituā taiao.**

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 2.2.1 Me titikaha ki te tuku pārongo e whakaatu ana i te arotakenga pono o ngā wero ka pā i muri i te maikiroa me ngā hapa o roto i tāna urupare atu. I roto mai o tēnei, me auau anō te tuku kōrero hou mō ngā wā tūturu e oti ai ngā mahi, me ngā kawenga māna, e whakaata ana i ngā pārongo papai katoa e wātea ana.
- 2.2.2 Kia mahuki, kia māmā te whakatakoto i ngā pārongo, kia mārama ai ki ngā tāngata tērā pea e pōkaikaha kē ana i ngā raru maha, i ngā raru whīwhiwhi ka hua ake i te ngau o maikiroa.
- 2.2.3 Te whakatakoto mahere mō te toro atu ki ngā hunga nui, ki ngā hunga matahuhua i te muri i te pānga o te maikiroa, i ngā wā kua kūiti, kua kore rānei ngā ara whakapāpā arowhānui.
- 2.2.4 Te whiri taura torokaha ake ki ngā ara pāpāho, kia mārama ake ai rātou ki ngā mahi me mātua mahi e EQC me tāna urupare ki te maikiroa. I roto mai o tēnei, me akiaki te ao pāpāho kia kaha ake tā rātou toro me tā rātou whakamahi i ngā rangahautanga a EQC.

2.3: Ngā tohutohu mai me te whai wāhi mai a te hapori

Me tino whakarongo ka tika te EQC ki ngā wheako me ngā māramatanga o ngā hapori, mātua rā ērā kua rongu i te ngau kino o maikiroa. Ā, me whaikiko anō te aro atu ki ā rātou kōrero. Me whakatū ngā momo rōpū tohutohu ka tino pai tā rātou tū hei māngai mō ngā hapori kua tāmia, me akiaki hoki kia puta ngā kōrero e whakaatu ana i ngā whakaaro o te katoa. Ā, me haere kōtui ēnei ki ngā mahi whakaora ko ngā hapori tonu kei te arataki.

Me oti i te EQC tēnei mahi:

- 2.3.1 Te mahi kia tū he rōpū tohutohu tika hei māngai mō te hapori, māna e whai wāhi ki ngā mahi a te EQC me ana haepapa e whai pānga ana. Me mātua aro te EQC ki aua tohutohu, ka whakatinana ai i ngā wā e tika ana. Kia pā he aituā taiao kino, me whakatū tētahi rōpū māna e whakaata ngā whakaaro o ngā hapori i ngaua kinotia e taua aituā.

3: Te ine i ngā takakinonga

3.1: Te whakatakoto i ngā tukanga me ngā tūranga

Kia tapatahi ai, kia tōkeke ai te tukanga whānui mō te whakatakinga o ngā tonu, i muri i te aituā taiao, he mea nui kia inea māiretia ngā takakinonga o te whenua me te whare i runga i te taurite me te tōtika, mai i te tīmatanga tonu, ahakoa riro mā te EQC e mahi, mā tētahi o ana kaikirimana rānei, mā te pakihi inihua tūmataiti rānei. Kia mārama ngā tukanga ka poua e EQC. Me tiki atu hoki ngā tohungatanga e hāngai ana, kia tika ai te tautohu me te tuhi mauranga mō ngā takakinonga, kia pai ai hoki te whakatau he aha ngā raupine ohotata me mātua mahi. Me āta tautuhi ngā paerewa ine takakinonga me ngā tūranga. Waihoki, kia mārama pai ngā rangatira o ngā kāinga ki te āhua o te tukanga me te wāhi ki a rātou i roto i te tukanga. He rite te whaihua o te kounga o te inenga ki te whakatatūnga ā-moni, tēnā ki tōna whaihua ki ngā mahi raupine nahanaha.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 3.11 Te whakatakoto aratohu mārama tonu mō te āhua o te inenga takakinonga me ngā mahi mā EQC, mā ana kaimahi me ana kaikirimana, ā, mā te kaitono anō hoki i te tukanga ine. Me mahi hoki kia wātea whānui ēnei pārongo ki ngā tāngata e tika ana.
- 3.12 Te whakamārama atu ki ngā tāngata nō rātou ngā whare, i te wā tata katoa e taea ana i muri i te pānga o te aituā taiao kino, mā wai e whakataki ngā tonu, mā wai anō e whakahaere ngā inenga—ahakoa ko te EQC, ko tētahi kaikirimana rōpū tuatoru, ko tētahi whare inihua tūmataiti rānei kei te mahi mai—me ana haepapa mō te pikau i te utu o ngā pūrongo a ngā mātanga me ngā ratonga ngaio.
- 3.13 Kia pā he aituā taiao nui, ka whakaritea he inenga tuatahi o te takakinonga ki te whenua me te whare, kia taea ai te whakatakoto mahere whārahi mō te inenga tokitoki. Ka uru mai ki tēnei he tukanga mārama me ētahi whakatau tōtika mō te roa o te wā e tāria ana e ngā kaitono te otinga o ngā mahi raupine.
- 3.14 I te inenga tuatahi o ngā takakinonga, ka tautohua mēnā me mahi rawa ētahi whakatika ohotata kia tū tonu ai te whare hei whakamarumaruru mō te tangata, ā, kia pai tonu ai ngā ratonga taketake. Me tuku anō hoki ēnei pārongo ki ērā atu pūtahi hei kawae ake mā rātou i ngā mahi e tika ana.
- 3.15 Te āta kawae ake i te inenga takakinonga o ia kāinga kia oti mārire, kia taurite, kia tika hoki te mahi mai i te tīmatanga tonu, me te āta tuhi anō i te kokenga. Me uru mai anō te tangata nōna te kāinga ki te tukanga i ōna wā anō e taea ana, kia iti ai te pōauau, kia iti anō ai ngā tautohe.
- 3.16 Te āta tautuhi i ngā kawatau o ngā kaimahi e whai wāhi ana ki te tukanga ine takakinonga, mai te tīmatanga tonu o te urupare maikiroa. Kia tukuna hoki ēnei pārongo ki ngā tāngata he kāinga o rātou.
- 3.17 Te mahi kia pūataata te tukanga ine, kia mārama pai ai ngā kaitono ki te āhua o te tukanga, tae atu ki te kaha urutomo o te inenga. Kia wātea hoki ki a rātou ngā pārongo me ngā tuhinga katoa e hāngai ana.
- 3.18 Te mahi tahi ki ngā pūtahi me ngā mātanga e rite ana ki te kimi rongoā pūhanga mō ngā kāinga me ngā whenua (rongoā ā-rohe, mō ngā pito whenua takitahi anō hoki). Ka uru mai ki tēnei te whakatau iho mehemea me whakakore te tūnga o ngā whare ki ētahi whenua, me te aroturuki i te tika o te whakahāngaitanga atu o ēnei rongoā.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 3.19 Te mahi kia tuhaina ngā rawa e oti ai ngā raupinetanga ohotata, ina hiahiatia, kia tū mai ai he whakamarumaruru rangitahi, tae atu ki tētahi puna whakamahana me ngā ratonga pērā i te hiko, i te wai me te kawae parakaingaki, ina hiahiatia.

4: Ngā raupinetanga nahanaha

4.1: Ngā haepapa me ngā kawatau

Ki te ara anō he aitua taiao nui e nui ai ngā tono ki te EQC, tērā pea ko te hōtaka raupine nahanaha te urupare pai katoa. **Ki te tautapatia ā-ture nei mā te EQC e tātaki, me whai whakaaro ki te taha whakahaere o te hōtaka, ā, ko wai atu anō ngā whakahaere e tika ana kia āwhina mai, kia tautāwhi mai. Kia kaua e waiho anō mā te EQC e whakahaere te hōtaka raupine nahanaha me te tino iti noa o te tautāwhi mai a ētahi atu.** Ki te kore e tautapatia ko EQC, māna e tātaki, kia tere tonu te whiriwhiri, te whakatau i muri tonu i te pānga o te maikiroa, he aha ōna haepapa i roto i te hōtaka.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 4.1.1 Ki te pā anō he “aituā taiao nui”, i runga anō i te taumata ōkawa kua whakaritea e te kāwanatanga, me whiriwhiri mēnā e tika ana kia tū he hōtaka raupine nahanaha hei urupare, me ruruku haere te urupare i waenga i ngā pūtahi katoa e noho haepapa ana, me tuhi ōkawa hoki te tukanga whakaputa whakatau, kia mārama ai.
- 4.1.2 Te mahi tahi ki ōna anō pūtahi e hāngai ana ki te āta whakarite kia wātea he kāinga rangitahi, kia pai anō te rawaka, ina pā he aituā taiao kino.

Me oti i te EQC (te pūtahi noho haepapa rānei) ēnei mahi:

- 4.1.3 Te whakatakoto mahere hei whakaemi i tētahi tokomatua he tāngata anō kei roto e matatau ana ki ngā mahi kaitaonga, ki te whakataki kaupapa, ki te whakarite kirimana me ngā mahi pūhanga.
- 4.1.4 Te whakapau kaha kia takoto he pūnaha hei tautohu, hei pēhi i ngā mahi nukarau, ahakoa ko wai kei te mahi mai, ahakoa anō te hōtaka raupine.

4.2: Te whakaū i te kounga

He mea nui kia whakapono a ngāi tūmatanui ki te kounga o te puna whare. **Me titikaha te EQC kia noho mātāmua mai ko te kounga o ngā mahi ki ngā hōtaka raupine nahanaha katoa. Me rite tonu anō te āta tiroiro, i ōna wāhanga anō o te tukanga, kei te eke tonu te pai ki te taumata tika.**

Me oti i te EQC (te pūtahi noho haepapa rānei) tēnei mahi:

- 4.2.1 Te whakaae tahi ki te kāwanatanga, mai i te tīmatanga tonu o te hōtaka raupine, ko wai e noho haepapa ana mō te whakaū i te kounga me te waitohu whakaū, me pēhea hoki te whakatinana, tae atu ki te whakahāngaitanga o ngā paerewa waihanga, ā, he pēhea te āhua o te whai wāhi mai a te tangata nōna te whare. Me whakamōhio hoki ēnei āhuatanga ki te iwi tūmatanui.

5: Ngā tukanga hei whakatatū tonu

5.1: Te whakatatū ki te moni

Ko te whakatatū ā-moni te kōwhiringa i paingia e te EQC hei whakatatū tonu i mua i ngā rū ki Waitaha. Engari he hōtaka raupine nahanaha i whāia mō Waitaha, nā te kino me te nui o taua maikiroa. **Me noho tonu mai te whakatatū ā-moni hei kōwhiringa mā te EQC i roto i te whakatakinga o āna mahi.** Ka whaihua tonu tēnei mō ngā āhuatanga o ia rā ka tae ki tōna aroaro.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 5.11 Te whakatakoto kaupapa-here mō ngā utu whakahoki, whakatika rānei ka ea i te whakatatūngā ā-moni, me te whakaatu atu i ēnei ki ngā kaitono.
- 5.12 I ngā wāhi ka waiho mā te moni te tonu e whakatatū, me āta whakamōhio atu ki ngā kaitono he aha te pānga o te kore e whakapau i aua moni ki te kaupapa i hoatu ai, tae atu ki te pēheatanga o ngā tonu tērā pea ka ara ake ā ngā rā e heke mai nei.
- 5.13 Te whakahaere whakawānga hōhonu i ngā pānga o te whakatatū ā-moni i ngā tonu mō te rū ki Kaikōura/Hurunui, tae atu ki te pānga tautini ki te pai o te puna whare.
- 5.14 Te komokomo atu i ngā kitenga o te whakawānga hōhonu i ngā whakatatūngā ā-moni mō te rū ki Kaikōura/Hurunui ki tētahi rangahautanga nui ake, he rangahautanga auroa, e whakamātau ana i ngā painga me ngā kinonga o te whakatatū ā-moni. Kia whakamahia pea ngā hua o taua rangahautanga ina whirwhiria te urupare pai katoa mō ngā maikiroa taiao kei tua.

6: Te whakataki raraunga, pārongo

6.1: Te whai wāhi ki ngā pārongo

Me whakaata te tātaitanga me te whakataki a EQC i ngā raraunga mō ngā kāinga i te mātāpono e āhei pū ana te tangata nōna te kāinga ki ngā pārongo katoa kei te EQC e pupuri ana mō tōna kāinga, ā, me āta aro atu anō te EQC ki ngā kaitono.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 6.11 Te mahi kia pakari ana pūnaha raraunga, pārongo, kia ea ai ngā motika a ngā kaitono mō te toro pai noa i ngā pārongo katoa mō ō rātou kāinga kei te EQC e mau ana, pērā anō i tā ngā ture mō te pārongo whaimana me te matatapu i whakahau ai.
- 6.12 Te kimi auau i ngā kupu ārahi a Te Mana Mātāpono Matatapu, Te Tari o te Kaitiaki Mana Tangata me te Toihau o Te Kāhui Tika Tangata, kia pūmau ai te tōkeke, te whai tikanga me te pūataata o ana hononga ki ngā kaitono.

- 6.1.3 Te waihanga me te tuku i tētahi rēhita tuihono ā-motu e whakarato ana i ngā pārongo a EQC mō ngā tono e aro whāiti ana ki ngā kāinga takitahi. Me utukore, ā, kia māmā anō te toro atu mā te hunga hiahia whakamahi i te rēhita, pērā i te hunga hoko whare. Me whakaatu anō ngā kōrero pūtaka mō te tono, ā, kei hea ake te tono e haere ana.

6.2: Ngā pūnaha raraunga

Nā ngā arotakenga whakaroto, whakawaho anō o ngā pūnaha raraunga a EQC, kua miramiratia ētahi ngoikoretanga. **Me whakapau te EQC i te rahi o te moni e tika ana ki āna hangarau pārongo, kia kore rawa ai e raru anō i te koretake o ana pūnaha i te wā tonu e mātua hiahiatia ai aua pūnaha.** Kei roto mai i tēnei te whiriwhiri tahi ki ngā whare inihua tūmataiti, ki ētahi atu pūtahi, ki ngā tari kāwanatanga anō, ki te whakawhiti pārongo e hāngai ana, ki te hāpai i ngā tukanga whakamoamoā mō te whakataki tono, ki te tautohu, ki te urupare hoki ki ngā kaitono i runga i te tika.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 6.2.1 Te titikaha ki te kuhu moni, ka mutu me auau, me rawaka hoki te kuhunga moni, ki ngā pūnaha raraunga, pārongo, kia tū kaha ai ēnei ki te taunaki i ngā whakahaere whakamoamoā, tokatū o ia rā. Kia rawaka anō te kaha me te āhei ki te tautoko tukanga hei whakataki tono ina ngau tētahi maikiroa kino.
- 6.2.2 Te whiriwhiri me pēhea te hāpai i ngā panonitanga ki te Ture EQC i te 2019 hei whakapai ake i te whakawhitinga o ngā pārongo i waenga i a ia me ngā pakihī inihua tūmataiti.

6.3: Ngā pārongo kei ngā whare inihua tūmataiti

Ki te noho tonu ko ngā pakihī inihua tūmataiti te kaikohi i ngā moni mō te inihua aituā taiao mā te EQC, **e tika ana pea kia poua he whakaritenga ki te ture e mea ana me mātua whakamōhio rātou i te EQC ki ngā wāhi noho me ngā tāngata nō rātou ngā kāinga e noho tūraru ana.** He āwhina nui tēnei i te EQC ki te whakapai ake i te taha whakamoamoā o tāna whakataki tono.

Me oti i te Kāwanatanga tēnei mahi:

- 6.3.1 Te whiriwhiri kia poua he whakaritenga ā-ture e mātua whakamōhio ai ngā whare inihua tūmatanui i te EQC, i ia tau, kia auau ake rānei i tērā, kei hea ngā kāinga o ā rātou kiritaki inihua kāinga, ā, ko wai mā anō hoki rātou.

6.4: Ngā pārongo mō ngā whenua

Kua rangiwhāwhā tonu ngā mātauranga kei te EQC mō te pai, te pānekeneke rānei o ngā whenua, nō roto mai i āna rangahautanga me āna mahi o mua. Me wānanga me pēhea te tukutuku whānui i ēnei pārongo. **Me whiriwhiri mēnā e tika ana kia whānui atu te tuku i ngā kōrero whāiti mō te whenua (hei tauira, ki ngā mauranga Pūrongo Pārongo Whenua (LIM) me ētahi atu mauranga).** Āpiti atu ki tēnā, e tika ana pea kia tū ngā kaimahi a EQC hei mātanga tū motuhake ki te tohutohu, ki te tāpae tohu taunaki ki ngā take whakamahere mō te whakamahinga whenua. Mā konei pea e karohia ai ētahi o ngā raru ka ara ake i te korenga o ngā mātanga tū motuhake hei ārahi i ngā mana ā-rohe ina tāpaea ngā tono whakamahi whenua.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 6.4.1 Te whiriwhiri kia panonitia ngā kōrero ture e hāngai ana kia wātea ake ai, kia kaha ake ai hoki te whakamahinga o ngā pārongo mō te whenua me tōna pai, tōna pānekeneke rānei, kia mārama ake ngā whakataunga mō te whakamahi i te whenua, tae atu ki ngā tāngata he kāinga o rātou, me te hunga kimi kāinga, mā roto i ngā puna pārongo tūmatanui e tika ana.

6.4.2 Te whiriwhiri kia whakaaetia te whai wāhi a te EQC ki ngā whakawānga whakamahere whakamahinga whenua ōkawa.

Me oti i te EQC tēnei mahi:

6.4.3 Te tuku tōmua i ngā pārongo ā-rohe o te wā mō te whenua me ngā mōreareatanga ki ōna anō mana ā-rohe e tika ana.

7: Te whakarite tōmua me te noho takatū

7.1: Te whiri taura tangata

E mārama ana te kite me kaha ake te whiri taura tangata e pai ai te whītki mō ngā maikiroa taiao kino kei tua. Nā ngā āhuatanga i pā ki Waitaha i te 2010-2011, kua kite tātou ko ngā tūraru maikiroa nui katoa, kei ngā wāhi pea kāore i whakaarohia ka pā he raru ki reira. Nō reira, kei te tāwariwari me te mahi tahi te tikanga.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 7.1.1 Te whiri haere i tētahi taura auroa ki ngā hoa mātāmua, ko rātou ērā me mātua whai wāhi mai ki te urupare inihua kāinga ina whakaaetia kua eke tētahi maikiroa ki te taumata o te “aituā taiao nui”. I reira ka whakatauria ngā kawenga me ngā haepapa ki runga i tēnā, i tēnā. Ko ētahi pea o ngā hoa pātui nei, ko te Kaitohutohu Kaupapa Rawa, ko Hīkina, Whakatutuki, ko Te Rākau Whakamarumarū, ko Te Puni Kōkiri, ko Toitū te Whenua, ko Te Manatū Whakahiato Ora.
- 7.1.2 Te whiri taura mahi tahi torokaha noa ake ki ngā whare inihua tūmataiti o Aotearoa. Kei roto i tēnei te whakawhiti raraunga e mātua hiahia ana e EQC ina pā he aituā taiao.

7.2: Te rangahau me te whakatauirā tūraru

He nui ngā painga o ngā rangahau kua kawea e EQC, kua tonoa rānei e rātou kia mahia e ētahi atu. I aua rangahau, ka ea ngā hiahia o ngā whare e inihua ana i a EQC tonu, ka hua ake hoki he pārongo puiaki mō te taumata, te momo me te wāhi kei reira ngā tūraru mō ngā kāinga noho i Aotearoa.

Me whakatenatena, me tautoko ngā āheinga me ngā tohungatanga rangahau o EQC. Engari me mātua kawea anō hoki he rangahau pūtaiao pāpori i ngā pānga ki ngā tāngata he kāinga ō rātou i muri i te ngau o te aituā taiao kino.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 7.2.1 Te mahi kia tauawhi ngā rangahau e tautokona ana e ia i ngā ara hou i ngā whaitua e hāngai ana, ā, kia tirohia hoki ētahi momo maikiroa i tua atu i te rū.
- 7.2.2 Te tautoko i ngā rangahau pūtaiao pāpori, māna e tupu ai te mārama ki ngā pānga ki te hapori ka ngau ana he maikiroa taiao nui.
- 7.2.3 Te mahi tahi ki te hapori rangahau o Aotearoa me tāwāhi kia horapa ai ngā kitenga o ngā rangahau katoa e hāpaingia ana e ia ki te tī, ki te tā, ki te tahatū o te rangi.

- 7.2.4 Te ū mārika, te whakapau rawa hoki kia auroa ngā mahi whakarite, whakahaere tauira o ngā aituā taiao kino me ngā pānga ki te whare me te whenua. Ko te tino arotahinga, kia takatū ake ia ki ngā hua o te aituā taiao kīhai i whakaarohia i mua, tae atu ki ngā wāhi e pā ai, me ngā āhuatanga motuhake o tēnā, o tēnā.

7.3: Te taha mātauranga

He mea tino nui kia mārama te hunga he kāinga ō rātou ki te mahi kua āta tohua hei kawē mā EQC me ana haepapa ka ngau ana he aituā taiao. Me kaha ake te whāngai atu i ēnei mātauranga me ngā pārongo. Me takoto he ritenga hou, ka whakatinana ai, kia tae atu ai ngā pārongo ki a ngāi tūmatanui, kia weri hoki ki ō rātou taringa.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 7.3.1 Te kōrero tahi, te mahi tahi ki ngā pūtahi kāwanatanga, ngā pūtahi hapori me ngā pakihi inihua tūmataiti ki te whakarite i tētahi ara ka kaha arohia, ka nui hoki te whaihua, e whakaakona ai te hunga he kāinga ō rātou ki ngā tūraru o te aituā taiao, ā, me péhea te whai kia tino iti ngā takakinonga.
- 7.3.2 Te āta whakamōhio atu i te hunga he kāinga ō rātou, ka taea te hoko tukutata i te inihua mō te maikiroa anake. Kei te Ture EQC hoki tēnei whakaritenga.

7.4: Te kimi me te whakangungu tokomatua

Me kori te EQC ki te whakapakari ake i tana puna kaimahi, ki te whakatakoto hoki i tētahi anga mō ngā mahi o ia rā. Heoi anō, me āta whai whakaaro hoki ki ngā mea ka mātua hiahiatia e ia ina tau mai he aituā taiao kino, e nui noa atu ai āna kawenga. Me mau tonu te titiro ki ngā puna tokomatua ngoiao mātāmua e hāngai ana, ko rātou hoki hei uruora ina tū he urupare ki te aituā nui.

Me oti i te EQC ēnei mahi:

- 7.4.1 Te whakatorokaha ake, ā, i ngā wāhi e hiahiatia ana, e tika ana, te whakamana i ngā taura kua whiria ki ngā tokomatua mātāmua pērā i ngā kaipūhanga me te hunga ine takakinonga.
- 7.4.2 Te whakapau kaha kia rite mai he tokomatua kua whai i ngā tohu mātauranga me ngā whakangungutanga tika, tae atu anō ki te hunga kua tāoki, hei whakataki i ngā tono, hei whakahaere i ngā inenga takakinonga ina tūpono piki whakarere, piki kino te nui o ngā mahi.
- 7.4.3 Te mahi tahi ki ana kaimahi ki te arotake he aha ngā mahi e mahia ana hei tiaki i a rātou me tō rātou noho ora.
- 7.4.4 Te whakarite ara e tukua ai e ngā kaimahi ō rātou nā whakaaro ki te tumu whakahaere me te mana arataki, kia rangona ai ō rātou reo, kia wānangatia ō rātou whakaaro, ā rātou marohitanga, ā, i ngā wā e tika ana, kia hāpaingia, kia whakatinanatia.
- 7.4.5 Te arotake i ngā pūkenga me ngā pūmanawa me noho mai ki te tokomatua, e pai ai tā rātou kōrero tahi ki ngā kaitono ina pā he maikiroa taiao, me te kuhu atu i ēnei hei paearu ki te tukanga kimi kaimahi hou.

8: Te whakatatū tautohe

8.1: Ngā tukanga tautohe me ngā kupu ārahi

Kāore e kore ka ara ake he tautohe i waenga i te EQC me ētahi kaitono. **Me whakatakoto tētahi tikanga pūmau hei whakatatū tautohe, ka mutu me tikanga māmā e aro nui ana ki ngā kaitono me ō rātou kaikōkiri, he tikanga anō hoki ka toitū tonu ina tūpono tau atu he tono tini māioio ki a ia.**

Me tino āhei atu anō ngā kaitono ki ngā kupu ārahi taha ture.

Me oti i te Kāwanatanga ēnei mahi:

- 8.1.1 Te whakarite i tētahi tikanga pūmau mō te whakatatū tautohe. Me tikanga ruarangi e wātea pai ana ki ngā kaitono, ka oti āna mahi i roto i te wā poto e taea ana, ka aro nui ki ngā kaitono. Ka pūtakea mai i ngā āhuratanga i ara ake i ngā rū ki Waitaha, tae atu ki ngā wheako o te EQC me ngā kaitono; tērā pea mā te ture rawa e whakaū te tikanga nei.
- 8.1.2 Te tautoko me te tuha anō i te rahi o te rawa e tika ana mō tētahi ratonga ture ā-hapori, māna e tuku, i runga i te utukore, i te utu iti rānei, ngā kupu ārahi taha ture ki ngā kaitono ina ara ake he tautohe ki te EQC. Heoi anō, me ratonga toitū tēnei, māna hoki e kawe ki tua ngā mātauranga nui i hua ake i ngā maikiroa pērā i ngā rū ki Waitaha.
- 8.1.3 Te whai whakaaro ki te whakatina i ngā kaikōkiri inihua me ētahi atu e tuku ratonga pērā ana ki ngā kaitono, hei whakaū i te pai o ēnei mahi, hei tuku māramatanga hoki ki ngā kaitono, kia kore ai rātou e noho papa i ngā mahi pāhua a ētahi.

Me oti i te EQC tēnei mahi:

- 8.1.4 Te mahi kia ngaio, kia whaikiko tonu ana hātepe whakataki nawe mā ngā kaimahi me ngā kaitono. Hei ōna wā anō tū ai he arotakenga motuhake o te hāngai me te whaihua o ngā hātepe nei.

Public Inquiry into the Earthquake Commission

Uiuinga Tūmatanui ki te Kōmihana Rūwhenua

eqinquiry.govt.nz